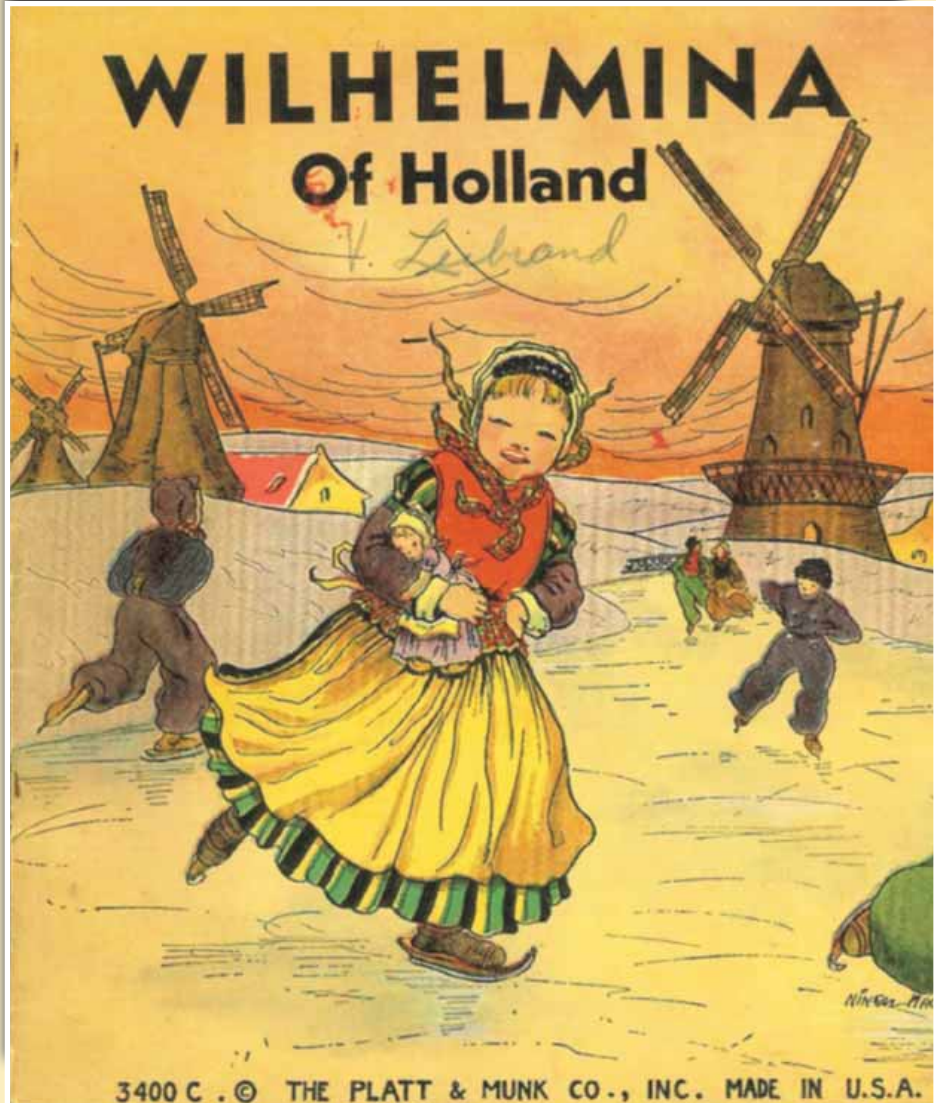

Kouwe Drukke

jaargang 9 - nummer 23 - april 2005

uitgave van

verzameling
De Doolster

Inhoud

Omslagillustraties	3
IJsvrij	3
Een doorsnee Kouwe Drukke	4
Bloemschaatsen	5
Het eigen verhaal van Jaap Havekotte over de start van de Vikingfabriek	6
Het verhaal van een deelnemer aan de Elfstedentocht van 1941	7
Het eerste Duitse schaatspatent.....	9
Klunen en kluunbruggen.....	11
IJsspelen (2)	13
Oproep.....	17
Gevraagd informatie over krulschaats	17
Schaatsenslijper (2).....	18
Vitrine	20
'De IJsbond Krimpenerwaard houdt, ijs en weder dienende, 9 dorpentocht' (4)	22
De keramische schaats.....	26
Schaatsbibliotheek.....	29
Koperen "tegels" met schaatsers (21).....	33
Siteseeing (2).....	34
De Blondinschaats en de enkelsteunen	36
Boek en zopie.....	38

Medewerkers

Hedman Bijlsma, Ed Braakman, Anrie Broere, Ron Couwenberg, Toon Kolenberg, Frits Locher, Minne Iedes Nieuwhof, Bart van de Peppel, Tom Streng, Nol Terwindt, Teun Wanink, Marianne van Zuijlen

Omslagillustraties

De omslag van het Amerikaanse kinderboek *Wilhelmina of Holland* siert deze keer de voorkant van Kouwe Drukte. Niks geen verhaal over oud-koningin Wilhelmina, maar over Wilhelmina zomaar een Hollands meisje dat van schaatsen houdt.

De achterkant ziet er wat mannelijker uit: een schaatsende Amor met opgeheven

IJsvrij?

Hoewel ik het hele jaar bezig ben met ijsvermaak, zelfs als het zo warm is dat er sprake is van een hittegolf, begin ik elk jaar in februari eerlijk gezegd toch wel naar de lente en de zomer te snakken. Maar ook betrap ik me er steeds op dat mijn gevoelens tweeslachtig zijn. Opeens gaat het weer lekker bij de trainingen – ik train al jaren twee maal per week op de Jaap Edenbaan – en zou het toch wel erg fijn zijn als er nog natuurijs zou komen. Als ik half maart mijn schaatstas toch echt kan en moet omkeren ben ik dankzij mijn verzameloede nooit in een diep wak gevallen. Aan het einde van het seizoen 2004/2005 hoefde ik daar helemaal niet bang voor te zijn, want een redacteur van Kouwe Drukte heeft nooit ijsvrij.

Voor mijn artikelen over spelen op het ijs heb ik heel wat publikaties die ik in de loop der jaren heb vergaard, kunnen gebruiken. Het was erg leuk en interessant om ze nog een keer, en dan bewuster en gericht, te lezen om verbanden te kunnen leggen. Daarnaast heb ik niet alleen veel gelezen, maar heb ik ook heel wat afbeeldingen – soms met de loep! – minitieuw bekeken.

Kouwe Drukte

kolfstok. Wordt hiermee, op deze tegel van omstreeks 1750, gesuggereerd dat kolven een mannensport was? Hoe het ook zij; de redactie wilde u de afbeelding van dit zeldzame tegeltje – goed passend bij de serie IJsspelen – niet onthouden.

Annie Broere

Fascinerend! Zo lezend en kijkend kom je allerlei onderwerpen tegen waar ook nog over geschreven kan worden. Als iedereen zijn/haar verzameling nog eens goed bekijkt komen er vast nog leuke onderwerpen naar boven waarover een kleiner of groter artikel te schrijven is.

Om in schaatstermen te spreken weet ik dat het schrijven van een artikel is als schaatsen op een enorme ijsvlakte, met soms prachtig diepzwart spiegelglad ijs, maar ook met kwalsterijs, soms vliegend met de wind vol in de rug, dan weer tegen de wind in tornend. Ook is het ijs niet overal even betrouwbaar. Bovendien stuit je op diverse kistwerken waarvan de deadline de grootste en gevaarlijkste is. Maar wie laat zich weerhouden om te gaan schaatsen?

Of het redactioneel van Tom Streng in KD 22 invloed heeft gehad op mijn aankoop van een paar originele houten IJlster "Juweeltje" schaatsen, compleet met schaatsband en IJsvogel etiket, waag ik te betwijfelen. Dat ik toch meer een boekenvrouw ben leid ik af uit mijn opwinding toen ik in een catalogus Kieviets *Het huisgezin*

van dokter Forting ontdekte. Drie keer bleek inderdaad scheepsrecht, want het bleek de uitgave te zijn met het schaatstareel op de omslag. En voor deze uitgave was ik al twee keer in een wak gereden...

Marianne van Zuijlen

Een doorsnee Kouwe Drukke

Ruim zeven jaar geleden verscheen het eerste, toen nog naamloze, Poolsterbulletin. Een uitgave in blauw, lange tijd de huiskleur van wat vanaf de tweede uitgave Kouwe Drukke ging heten, gevuld met drie stempelkaarten en tal van schaatswetenswaardigheden. 'De Poolster begint aan zijn tweede jeugd', meldde het redactielid Anrie Broere met veel profetie in zijn voorwoord. Ondanks zijn optimistische woorden van destijds zal Broere niet hebben bevroed dat Kouwe Drukke zou uitgroeien tot hét communicatiemiddel tussen de Poolsterleden.

Kouwe Drukke is inmiddels een volwaardig schaatsblad geworden, dat sinds uitgave 21 zelfs door de Koninklijke Bibliotheek erkend wordt. Veel winterse, op de schaatscultuur en schaatshistorie gerichte, verhalen, voorzien van een gekleurde cover en samengesteld door en voor begunstigers van de verzamelkring De Poolster. In januari 2006 zal het vijftiengste nummer van Kouwe Drukke verschijnen. Voor de

redactie alle reden om van deze jubileumuitgave iets speciaals te maken. Kouwe Drukke 25 moet een feestelijke bundeling worden van bijzondere voorwerpen uit uw verzamelingen. Unieke verzamelobjecten, zoals dat oude bidprentje of die prachtige Bergambachter schaats, krijgen hun plaats naast de gewone Friese Doorloper, waar u zo'n humorvolle anekdote bij weet te vertellen. Kouwe Drukke 25 zal een overzicht verschaffen van wat u als verzamelaar zoal bezighoudt, een doorsnee van de verzamelingen van de mannen en de vrouwen die zijn aangesloten bij De Poolster.

Uw inzending, een foto of tekening aangevuld met de beschrijving van uw voorwerp of voorzien van een bijzonder verhaal, kunt u per mail (of per post) zenden aan het redactieadres. Om uw schroom te overwinnen zult u in de komende periode telefonisch benaderd worden door één der redactieleden. Wij wachten op uw bijdrage voor Kouwe Drukke 25!

De redactie

Bloemschaatsen

Enige tijd geleden kreeg ik een paar schaatsen aangeboden waarvan mijn hart van slag raakte. Zulke mooie schaatsen ooit nog eens te kunnen verwerven, daarvan had ik niet durven dromen! Het type is niet onbekend. Het zijn een paar Engelse kunstrijschaatsen uit de 19de eeuw waarmee de zogenaamde *English Style* werd beoefend. Hieronder verstaan we statisch, stijf schaatsenrijden op robuuste, zwaar gemaakte schaatsen met brede ijzers. Bij dit paar is de breedte van het ijzer 7,5 mm. Het bijzondere van deze schaatsen bestaat uit de afwerking, of juist gezegd, de versiering.

Allereerst is de voetstapel gemaakt van fraai notenhout. Op de bovenkant zijn voor en achter mooie messing plaatjes in het hout vastgezet met schroefjes, die op hun beurt elk weer een bloemrozetje voorstellen. Op het middengedeelte is ook van messing een fraai takje met vruchtjes of bloemknoppen in het ijzer ingelegd. Ook heeft de maker rond de sleuven aan de zijkant, waar de leren banden doorheen gaan, messing plaatjes aangebracht met een bladmotief. Zo'n mooi afgewerkte schaats was ik nog nooit tegengekomen.

Intrigerend was het gat dat in het voorste plaatje was uitgespaard. Welke functie had dat gat? Want dat het een functie moest hebben was voor mij duidelijk. Had de laars misschien een dopje of een uitsteeksel dat in dat gat paste? Ik kwam er niet uit. Verschillende mensen heb ik om raad gevraagd. Totdat een kennis met veel gevoel voor

techniek de oplossing vond:

de hakschroef, die er bij oude Engelse en Amerikaanse schaatsen een flink eindje uitsteekt, bracht de oplossing. Om het mooi versierde inlegwerk niet te beschadigen past, als je de schaatsen in elkaars tegengestelde richting legt, de schroef van de linker schaats in het gat van de rechterschaats. Het ei van Columbus om het inlegwerk niet te beschadigen als je je schaatsen meenam naar de *skating rink*.

De volgende vraag die natuurlijk bovenkwam: wie heeft deze prachtige schaatsen gemaakt?

Heel onduidelijk is nog in het ijzer te lezen: Smith Brothers, Boston. Navraag bij Ed Braakman leerde mij dat deze gebroeders Smith, vermoedelijk John en William, de firma omstreeks 1860 hebben opgericht. Deze familie is oorspronkelijk rond 1840 vanuit de Engelse stad Sheffield naar Amerika geëmigreerd, waar vader John een messenmakerij begon. Dat is niet onlogisch, want Sheffield is, net als Solingen in Duitsland, een centrum geweest, waar veel bedrijfjes gevestigd waren, die zich bezig hielden met het maken van messen, scharen en andere fijn-metaalproducten. Boston was in het midden van de 19e eeuw al een welvarende stad in het noordoosten van Amerika met een koopkrachtige bevolking, die het zich kon permitteren exclusieve schaatsen te kopen.

Het feit dat deze familie Smith uit Engeland kwam verklaart misschien dat, hoewel deze schaatsen in Amerika gemaakt zijn, het een

zuiver Engels type is. Misschien zijn ze wel in opdracht gemaakt van een rijke Engelse emigrant. Ook in Nederland kwam dit vroeger wel voor, je

kon een paar schaatsen op bestelling laten maken, net als een maatpak.

schijnlijk gemaakt rond 1860.

Anrie Broere

Hoe het ook zij, dit paar schaatsen blinkt (ook letterlijk) uit in originaliteit en is waar-

Het eigen verhaal van Jaap Havekotte over de start van de Vikingfabriek

“Verleden jaar op Sinterklaasavond werd er bij wijze van surprise bij me thuis gebeld. Er stond een jongeman op de stoep, die mij een paar zelfgemaakte schaatsen liet zien. Hij zei me dat hij er een paar winkels mee was afgegaan, maar dat de winkeliers ze niet wilden verkopen alvorens zij van mij een certificaat van deugdelijkheid hadden gekregen. Het waren Noorse schaatsen. De jongen had ze – lach niet – van biscuitblikken gemaakt. Ik bekeek ze heel grondig en kwam tot de conclusie dat ze slecht waren, maar dat de maker desondanks een eersteklas vakman moest zijn. Hij kon het! Dat zag ik direct!”

Zo onthulde Jaap Havekotte in nr. 1 van de vierde jaargang van het blad Sportief, dat op 7 januari 1949 verscheen, het ontstaan van zijn Viking Schaatsenfabriek een jaar eerder. Zelf zei de Amsterdamse langebaanschaatser: “Het is maar een werkplaats, maar ik hoop alleen dat het nog eens een fabriek mag worden.” Noorse schaatsen waren in die na-oorlogse periode slechts mondjesmaat te krijgen. Schoenen waren nog lang op de bon geweest, maar toen “die jongeman” die Sinterklaasavond van

1948 aan zijn deur stond was het besluit snel genomen. Havekotte stelde Ko Lassche, zoals de man van de biscuitblik-schaatsen bleek te heten, voor samen de fabricatie van Noorse schaatsen ter hand te nemen.

Havekotte vertelde over de start: “Deze jongen, die in staat was tot in de puntjes verzorgd werk af te leveren, zou de schaatsen kunnen maken, die ik hem voortekende. Zo is het begonnen.” Om de financiële problemen te omzeilen maakten Havekotte en Lassche de

stempels, die nodig waren voor serieproductie zelf. "We hadden prijzen opgevraagd," zegt Havekotte. "Dat viel zwaar tegen: 25.000 gulden. Geen kleinigheid dus en voor ons veel te duur. Er zat niets anders op dan ze zelf te maken."

Jaap Havekotte had natuurlijk al een groot potentieel klan-

ten binnen de Nederlandsche Vereniging ter Bevordering van het Hardrijden op de Schaats (NVBHS), waarvan hij één van de prominente leden was, maar ook buiten deze club was de vraag enorm.

Al na een jaar werden er vier types stalen schaatsen gemaakt: langebaanschaats,

schoenen zijn ook naar mijn eigen ontwerp. Ook op dat punt heb ik heel wat ervaring opgedaan."

Ron Couwenhoven

tochtschaats, kortebaanschaats en een ijshockeyschaats. Havekotte onthulde: "Op het ogenblik heb ik grote bestellingen Noren onderhanden, waarvan wij er dit jaar 1500 hebben gemaakt. We zetten alles op alles om in 1949 een jaarproductie van 5000 paar te bereiken. De bijbehorende

Het verhaal van een deelnemer aan de Elfstedentocht van 1941

Eind januari 1940 vond onder zware omstandigheden de zesde Elfstedentocht plaats. Nog geen jaar later leken de weergoden weer mee te willen werken aan een Elfstedentocht. Maar het waren menselijke factoren die roet in het eten dreigden te gooien. Het bestuur van de Elfstedentochtvereniging zag het niet zo zitten. Het was tenslotte oorlogstijd! Er waren door de bezetters allerlei verduisteringsvoorschriften opgelegd. (De kranten uit die tijd geven exact aan wanneer er verduisterd moet worden; ondernemende middenstanders bieden in de kranten verduisteringspapier aan). En dat zou grote problemen kunnen geven bij de start 's ochtends vroeg en bij de finish 's avonds laat. Maar toen de winter doorzette en de druk op voorzitter Hepkema steeds

groter werd, ging hij toch door de knieën. Op donderdag 6 februari, de dagen begonnen alweer te lengen, gingen 600 wedstrijdrijders en bijna 2000 toerrijders van start. Bij een zwakke zuidoostelijke wind ging het 's morgens vroeg eerst op Dokkum aan, daarna volgden Franeker en de andere steden. De tocht ging dus tegen de wijzers van de klok in. Het werd een gloriëdag voor Auke Adema uit Franeker, die de tocht in 9 uur en 19 minuten reed. Het werd ook een hoogtijdag voor ir. P. Telder, leraar aan het lyceum en adjunct-directeur van het internaat te Zeist. Op 3 februari had hij een briefkaart (met twee postzegels van 2 en één van 1,5 cent) van een kennis uit Leeuwarden gekregen met de mededeling dat donderdag de grote tocht "gemeenschappelijk" gemaakt

kon worden. "Voel je er wat voor? Je kunt hier logeren. Opgeven bij mr. M.E. Hepkema, Willemskade 12 ", stond op de kaart. Het ging door en op woensdagavond werd hij onder nummer 173 voor de tocht ingeschreven. De volgende morgen ging hij om 6.15 van start, om 7.31 volgde Dokkum, en zo voort, tot hij om 10.45 's avonds finishte bij Schenkeschans bij Leeuwarden waar de eindcontrôle was. Merkwaardig genoeg vermeldt de bewaard gebleven stempelkaart niet de tijd van aankomst in Leeuwarden, waar alleen in rode inkt "Harmonie" Leeuwarden op is gestempeld.

Hij was één van de 1672 toerrijders die de

No. 173
ELF-STEDEN-VEREENIGING
GEVESTING TE LEEUWARDEN

AM TOCHT

AM TOCHT

CONTRÔLEKAART

Controle Bezoek:
Mr. M. E. Hepkema, Voorz.
B. Boerman, Sect.
J. M. Engema, Kass.
V. van Sluiken, Wiss.Voorz.
L. S. van Kalkreuthoff
Dr. W. D. van der Meer
Jhr. H. van Bavel van Snelken Heer
A. B. van der Velden
J. Lohman

De Elf Friese Steden	Controleloper	Onder- of Over- of andere afst. in R. S. of N. kant	Tijd van vertrek	Tijd van aankomst	Handtekening Controleur	Bemerkingen
Leeuwarden	De Harmonie		6-15		Contr. XI-S. Leeuwarden	
Dokkum	Café Drost	05.0	05.2	7-31	Contr. XI-S. Dokkum	
Fransker	Café F. Saakema	04.8	05.0		Contr. XI-S. Fransker 10 30	
Harlingen	Heerenlogement	10.8	01.1	11 11	Contr. XI-S. Harlingen	
Balsward	Hotel Boemans	12.8	06.6	13 24	Contr. XI-S. Balsward	
Workum	Café Veerman	05.8	01.0	14 40	Contr. XI-S. Workum	
Hindeloopen	Budpoortjes	0.8	12.0	15 31	Contr. XI-S. Hindeloopen	
Staveren	Café A. Kuperus	10.8	01.0	16 35	Contr. XI-S. Staveren	
Sloten	Café Bokema	09-	07.0	17 11	Contr. XI-S. Sloten	
Lijst	Hotel 'Wapen' Jfla'	14.1	17.1	18 16	Contr. XI-S. Lijst	
Sneek	Café Bokema	8.8	07.0	8-35	Contr. XI-S. Sneek	
Leeuwarden	HARMONIE LEEUWARDEN	20.0	19.0		Contr. XI-S. Leeuwarden	

De Regerings Commissie:
Mr. M. E. HEPKEMA, Voorz.
J. M. KINGMA, Sect.

tocht uitreden. Terug naar het logeeradres. Je moest er voor zorgen voor 12 uur 's avonds binnen te zijn; de bezetter had ook voor deze bijzondere dag de zogenaamde spertijd niet willen aanpassen. De volgende

dag weer per trein op huis aan. Diverse bescheiden die op deze tocht betrekking hebben werden door Telder netjes bewaard en opgeplakt. In een antiquariaat ergens in den lande doken delen van het plakboek die op deze tocht betrekking hebben op, inclusief de stempelkaart en drie controlekaarten. Uit een ingeplakte annonce blijkt dat de Frico bij Sneek warme chocolademelk en kaas uitdeelde.

Voor een plaatselijke krant, die op 21 febru-

DEELNEMERS ELFSTEDENTOCHT!

GRATIS

WARME **Frico** CHOCOLADEMELK
EN **Frico** -KAAS

in de tent bij de Coöperatieve Zuivelfabriek
SCHARNEGOUTUM (± 3 Kilometer voorbij Sneek)

LET OP DE FRIESCHE **Frico** -VLAGGEN

DIRECTIE **Frico**

enthousiast verslag van zijn tocht. In het plakboek is de krant aangeduid met de initialen A.W. Waarschijnlijk is hiermee het Algemeen Weekblad bedoeld, dat in die jaren in Zeist en omgeving verscheen. Een paar grepen uit zijn verslag. "Om kwart voor vijf een aflopende wekker, nog maar een extra pullover aangetrokken. Heb ik alles? Een paar reserveschaatsen, wat verband, thee (echte?),, een paar kranten, een zak suikerklontjes, een citroen. Op de Ee in een scheur gereden, wat een gebroken hakleer oplevert. Bij het verwisselen een handschoen uitgedaan, die wegraakt. Mooi ijs. Bij Harlingen enkele dorpsgenoten ontmoet, waarmee de hele tocht verder gereden wordt. Er wordt onderweg veel warme melk

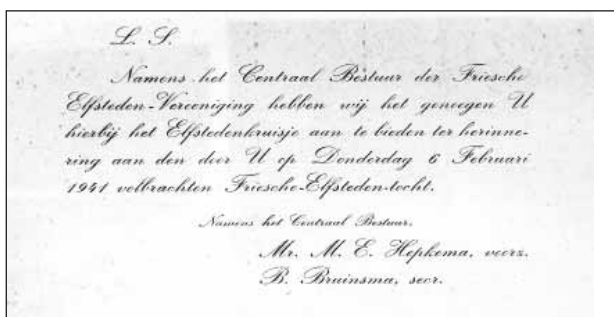
gedronken (was er geen chocolademelk meer in die dagen?). Vanaf Sloten de wind in de rug. In Woudsend dragen de mensen je de weg over. Een lage spoorbrug wordt genomen door op een ladder te gaan liggen, die door de mensen onder de brug door wordt getrokken. En in Sneek wordt je per kar van de ene gracht naar de andere gebracht. En dan de finish. *"We hebben het zilveren Elfstedenkruis veroverd"!!* De volgende dag met de trein terug. Ook Abe de

Vries uit Giethoorn, die als zevende eindigde, zit bij hem in de coupé. Bij Zwolle begint het te regenen. Enige tijd daarna wordt hem met een bijgaande in fraai schuinschrift gedrukte kaart het (nu helaas ontbrekende) elfstedenkruisje toegestuurd.

In 1947 vertrekt Telder, zoals uit het gemeentearchief in Zeist valt op te maken, op 45-jarige leeftijd naar het toenmalige Nederlands-Indië. En daarna verdwijnt de persoon van Telder in de nevelen van de tijd. Alleen dui-

ken – zoals al vermeld – in 2001 delen van het door hem bijgehouden plakboek op met zijn wederwaardigheden over de zevende Elfstedentocht.

Minne Iedes Nieuwhof

Het eerste Duitse schaatspatent

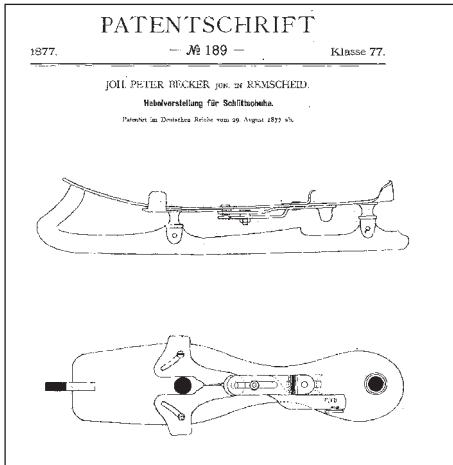
In de 19e eeuw was er een inventieve man met de naam Johann Peter Becker Jr. Voor nieuwe ontwikkelingen had hij een scherp oog en ook begon hij te experimenteren. In 1877 werd de Schlittschuh und Rollschuh Fabrik Joh. Pet. Becker Jr. opgericht. Hij deed dit samen met ene Herr Wieber. Wie "Herr Wieber" was, waar hij is gebleven, ik heb er geen idee van. Wie het weet graag aanvullen.

Becker bedacht, voor de al in de handel zijnde Klammenschlittschuhe, een nieuw systeem en noemde het: Hebelverstellung für Schlittschuhe.

De hevelboom aan de zijkant van de voetstapel werd vanuit de ontspannen toestand naar achteren getrokken met een draai van 180°. Deze beweging zorgde ervoor dat de hakkrans naar achteren schoof en de voorste

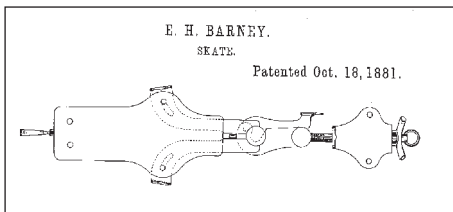
klemmen werden samengetrokken. De schoen werd hierdoor op de schaats gefixeerd. Hij patenteerde dit systeem in Duitsland, op 29 augustus 1877 onder nummer 189. Becker was de eerste die wat betreft schaatsen een patent aanvraag in Duitsland. Tot nu toe is nr.189 het oudst gevonden Duitse schaatspatent.

Het bleek een wereldsysteem, want in Ame-

rika werd dit o.a. door Barney and Berry in iets gewijzigde vorm in 1881 gepatenteerd. Tussen 1886 en 1896 heeft Becker samen- gewerkt met ijzergieterij Gustaf Henckell. Naast het logo van de schaats met de gevleugelde schoen, geregistreerd op 13 novem- ber 1877, kwamen er ook schaatsen op de markt met het gevleugelde kinderkopje, het beeldmerk van G. Henckell.

De schaatsfabriek van Becker expandeerde en er volgden tot 1914 nog vele schaatspa- tenten. Veel van deze Duitse patenten zijn

niet meer beschikbaar mede door een grote brand in het Patent Amt in München. Ook gingen veel schaatsen verloren in WO II, want ijzer ging terug naar de smeltovens.

Hierdoor zijn veel oude schaatsen verloren gegaan aldus het Duitse Sportmuseum in Keulen. Gelukkig zijn er toch nog wat gege- vens bewaard gebleven en duikt er af en toe nog eens iets op. Dit blijkt uit de afbeelding, die in het Schaatsmuseum in Hindeloopen werd gevonden.

De houten schaats werd in Duitsland een 'klomp' genoemd. Uit de afbeelding blijkt ook, wat veel verzamelaars eigenlijk al wis- ten, dat alle Nederlandse modellen in Duits- land werden nagemaakt. Of... werden de houten of misschien wel de gehele schaats misschien in Nederland gemaakt en kregen ze in Duitsland een stempel? Misschien is er wel iemand die hier een antwoord op kan geven.

Tot het volgende patent.

Ed Braakman

Klunen en kluunbruggen

In Kouwe Drukke van januari 2005 wordt bij Stempelkaart 31 van Toon Kolenberg in een bijlage melding gemaakt van het realiseren van een tweetal kluunbruggen met stroomkerende schotten ten behoeve van het recreatieschaatsen rondom de Vinkeveense Plassen en aangrenzende wateren.

Over de totstandkoming van deze voorzieningen kwam van de redactie van Kouwe Drukke het verzoek daarover in een komend ledenblad wat meer te vertellen. Mijs inziens is behalve de technische kant, vooral de 'strijd' tussen actieve schaatsers en ijsclubs en de rivaliteit tussen twee ijsclubs onderling interessant, en hoe verschillende overheden daar mee omgingen, of beter gezegd, daarop inhaakten. Wel stelt de redactie het op prijs, als voorafgaand aan het verhaal uit het Vinkeveense, het klunen zelf wat meer wordt belicht: waar komt het klunen vandaan, wie was de eerste kluner enzovoort. Ik voldoe gaarne aan dit verzoek.

Met gering historisch besef in deze durf ik wel te stellen dat de eerste schaatser ook de eerste kluner was, immers: hij bond zijn koeienschenkels onder en na enkele voorzichtige slagen doemde de eerste brug of dam al op. De eerste boer die deze schaatser aan zag komen zal niet direct met stro in de weer zijn gegaan om hem ter wille te zijn. Dus schenkels afbinden, dam of brug over, aanbinden en weer verder. Maar na afbinden van de schenkels brug of dam over. Is dat wel klunen? Wanneer is klunen ook werkelijk klunen?

Thuis bond ik de schaatsen in de keuken onder en had dan nog 7 meter te gaan voor ik op het ijs, in dit geval de Geuzensloot,

kon stappen. Is dat ook al klunen? Vroeger in Vinkeveen gingen schaatsers als het maar even kon op de schaats naar Marken, en terug. (Wel eerst naar de kerk en dan op weg.) Komend in Amsterdam via de Amstel bij de Munt moesten ze dan verder met de tram richting het IJ. Mart Kroon, een van de schaatsers, kon niet tegen reizen in bus en tram. Dus ziet de lezer het voor zich? Mart zijn vrienden in de tram en hij op zijn sokken er achteraan. Is dat ook klunen?

Kleine Arie van Asselen deed het anders: waar gekluund moest worden liep hij op zijn handen brug, dam of weg over. Is dat klunen? Een twijfelgeval!

Tijdens de 10e Elfmerentocht moest er plotseling over flinke afstand gekluund worden, maar er waren niet op tijd voorzieningen getroffen. Liften was een mogelijkheid. Wij met z'n achten (een echtpaar en zes schaatsers) in een auto. De deuren konden niet dicht! Is dat klunen?

Ergens in Noord-Holland dacht een boer, wonend bij een kluunplaats: "Met een platte kar en trekker ervoor kan ik mooi schaatsers verder brengen en een grijpstuiver verdienen." Maar is dat wel klunen? Ook in Noord-Holland, tussen velden niet geoogste rode kool lag er veel – en over grote afstanden – stof op het ijs. Klunen dus, of eigenlijk was het meer strompelen en vallen.

Mijn vader vertelde: "In Achterbos, Vinke-

veen, draaiden de bewoners bij vorst de bruggetjes over de voorwetering open zodat de jeugd vrij spel had. Een man zag daar de gein niet van in en weigerde dit ook te doen. Dus... deed de jeugd het zelf. De man nam 'wraak' en strooide as op het ijs voor zijn woning. Klunen dus! Uit weerwraak is toen op een nacht zijn bruggetje opgepakt en over het ijs ergens op de plassen in een rietkraag geparkeerd."

Dan hebben we het nog niet over het klunen tijdens toertochten om in cafés te komen waar gestempeld dient te worden en/of bij te tanken en misschien in de toekomst tijdens een Elfstedentocht per trein van bijvoorbeeld Stavoren naar Workum te klunen? Oorzaak: opwarming van het milieu.

Een veel gehoorde vraag bij de organisatie van toertochten is: "Er hoeft toch niet te veel worden gekluund?" Er zijn inderdaad toertochten waar mede door ruilverkavelingen en peilverlagingen het schaatsen meer op een hordeloop lijkt dan op een zorgeloze schaatstocht.

En, laatst gelezen in een rouwadvertentie: "Wiebe heeft zijn schaatsen definitief aan de wilgen gehangen. Hopelijk hoeft hij niet teveel meer te klunen."

Door al dat bovenstaand klunwerk aan te halen wordt mijn humeur er niet beter op, en zeker niet na twee nagenoeg ijsloze winters. Maar door de herinneringen aan de oplossingen van de knelpunten voor toerschaatsers in mijn dorp Vinkeveen waar veel toerschaatsers, maar ook de bewoners zelf veel genoeg aan beleven,

verdwijnt dat slechte humeur als sneeuw voor de zon.

Volgende keer: De Kluunbrug met stroom-

kerend schot van IJclub "Voorwaarts" en het stroomkerend schot van IJclub VIOS, vooral tot stand gekomen met de werkelijk fantastische geldelijke en technische hulp en steun van overheden, na een initiatief van, door de ijsclubs hardnekkig genoemde, "schaatsfanaten".

En daarna: de drijvende kluunsteiger van IJclub VIOS met vaste gedeelten langs de hovelingen, en de 'strijd' en rivaliteit tussen "Voorwaarts" en VIOS (welk water/ijs is van wie?) met nu een daadwerkelijke financiële steun van de Vinkeveense middenstand en wederom, Recreatieschap, Gemeente en Hoogheemraadschap. (De KNSB heeft in 1993 een promotievideo uitgebracht onder de titel "Toerschaatsen op betrouwbaar ijs". Op deze video ook beelden van de Kluunbrug met stroomkerend schot van IJclub "Voorwaarts".)

Toon Kolenberg

IJsspelen (2): kolven op het ijs

Over kolven op het ijs zijn, behalve rechtshistorische bronnen, afbeeldingen en letterkundige werken, heel weinig bronnen voorhanden. Om het ijskolven toch in een breder verband te kunnen plaatsen zijn voor de geschiedenis, de houding tegenover het vermaak, de spelregels en het materiaal vooral bronnen gebruikt die informatie geven over het "landkolven".

Geschiedenis

Uit, weliswaar schaarse, bronnen is bekend dat al in de vroege Middeleeuwen (500-900) verschillende balspelen, waaronder de kolfspelen, aan hoven en in kloosters werden gespeeld. Aan het hof van de Franse koningen Lodewijk de Jonge en Lodewijk de Heilige was bijvoorbeeld "le jeu de soule" bekend, het drijven, "souler", van een bal. Het werkwoord "sollen" is afkomstig uit het Frans, vandaar dat kolfspelen "sollen metter colven" of "den bal slaen mit colven" worden genoemd.

Na 1300 werd kolf, met klootschieten het meest beoefende vermaak, dat gespeeld werd door rijk en arm, burgers en buitenlui. Het graafschap Holland, waar het spel op grote schaal werd beoefend, had in de late middeleeuwen een belangrijk aandeel in de ontwikkeling van kolf. In de 15e eeuw wordt voor het eerst gesproken over het spelen van kolf op het ijs, "upt ijs soe wel als upt lant". In de loop van de 16e eeuw is het kolven ook buiten Holland te vinden, o.m. in Leeuwarden, Dokkum en Kampen. Opvallend is dat het vrijwel altijd handels- en havensteden zijn waar het spel beoefend gaat worden.

Hoewel het kolfspel in de Gouden Eeuw immens populair was in de Republiek der Verenigde Nederlanden verdween het spel

na 1700 heel plotseling. Het oorspronkelijke kolfspel verdween om plaats te maken voor een variant met andere spelregels. Het 'lange' spel, colf, werd vervangen door het 'korte' spel, kolf, op (overdekte) banen. Tot nu toe heeft geen enkele onderzoeker een duidelijke verklaring voor het verdwijnen kunnen vinden. Ook Le Francq van Berkhey, een belangwekkend 18e eeuwse cultuurhistoricus, zocht naar een verklaring, maar hij kwam niet verder dan dat het spel in de vergetelheid was geraakt.

Verboden

Het spelen van kolf gebeurde op straten, op pleinen, op velden en 's winters ook op het ijs, en door arm en rijk. In de 14e en 15e eeuw komen in de keurboeken van steden en streken veelvuldig ge- en verbodsbepalingen op het spelen van kolf voor. De bepalingen hebben betrekking op "de bal en sla up met colven" op straat, tegen de deuren van huizen, in de kerk en bij kerkhoven. Sommige magistraten, zoals die van Leiden, Reimerswaal en 's-Gravenhage verbieden in de 16e eeuw het kolven zelfs helemaal binnen de stadspoorten wegens gevaar voor de mensen op straat. In andere steden waren daarentegen alleen kerken, kerkhoven en andere gewijde plaatsen absoluut verboden als speelterrein voor

allerlei spelen, waaronder kolven.

In de praktijk trokken de spelers zich weinig aan van de verordeningen, ook al omdat de gerechtsdienaren de ordonnanties niet naar de letter uitvoerden.

Spelregels

Tot 1700 speelden de kolvers altijd in de buitenlucht, en meestal op een afgebakend terrein. Het spel bestond er uit dat de bal in zo weinig mogelijk beurten naar een bepaald doel (zoals een paaltje, een vlag) moest worden geslagen. Een variant was in een vast aantal slagen de grootste afstand af te leggen. Hoeveel spelers meededen was variabel, evenals het aantal ballen dat in het spel was.

Kolf en bal

De colf, van het oud-Nederlandse woord voor knots, was eerst helemaal van hout. Later werd de onderzijde verzwaard met een metalen slof.

De rijkeren hadden de beschikking over luxe stokken waarvan het bovineind met fluweel of ander materiaal bekleed was. Eenvoudiger mensen en jongens gebruikten een tak die enigszins de vorm van een kolfstok had.

De bal was van goedkoop iepen- of beukenhout, maar ook werden met veren of haar gevulde bezaanleren (gelooid schapehuid) ballen gebruikt. Met deze ballen kon harder en verder geslagen worden.

Verbeelding

Aan het begin van de 16e eeuw verschijnen de eerste afbeeldingen van het kolfspel. Rond 1500 ontstond het gebruik om de randen van getijdenboeken en missalen bestemd voor deftige burgers te illustreren met profane voorstellingen van allerlei aard. In zulke rand-illuminaties zijn voor het eerst kolfspelers te zien. Tegen het midden van de 16e eeuw komen kolfspelers voor op voorstellingen van de winter, o.a. vervaardigd door Pieter Brueghel de Oude, Cornelis van Culemborch, Lucas van Valenborch, Hans Bol.

In de 17e eeuw is vooral Hendrick Avercamp (1585-1634), bijgenaamd De Stomme van Kampen, beroemd geworden om de vele 'wintertjes' die hij tekende en schilderde. Of hij zich vrijwel uitsluitend beperkte tot winterlandschappen omdat hij gegrepen was door ijsgezichten, is niet bekend. Het kan net zo goed zijn dat hij zich gespecialiseerd had in dit genre, want specialisatie in onderwerp was in het begin van de 17e eeuw een trend. Bovendien kan een belangrijke factor zijn geweest dat wintergezichten goed verkochten.

Dat kolven een populair vermaak was zal er

toe geleid hebben dat het ook op het ijs werd gespeeld, en daardoor op wintergezichten vaak te zien is. Een egale, gladde ijsvlakte bood bovendien een mooie gelegenheid om een winterse versie van het kolven te beoefenen. Of de spelregels van de 'landversie' van het kolven ook op het ijs werden toegepast is op de schilderijen en tekeningen niet te ontdekken. Er zijn weinig attributen te zien die op duidelijke kolbanen wijzen, behalve hier en daar een verticale paal in het ijs. Waarschijnlijk zullen de spelregels vereenvoudigd zijn en aangepast aan de plaatselijke omstandigheden. De kolvers zijn deels gewoon op schoenen afgebeeld, maar hebben dan waarschijnlijk wel ijssporen onder. Op andere schilderijen staan de ijskolvers op schaatsen.

Letterkunde

Weinigen zal bekend zijn dat Gerbrand Adriaensz. Bredero (1585-1618) eerst een opleiding als kunstschilder volgde. Geschilderde "wintertjes" heeft hij echter niet nagelaten, want van schilderwerken van zijn hand is helemaal niets bekend. Met zijn pen heeft hij echter wel ijstaferelen beschreven. Vanaf 1610 manifesteert hij zich namelijk als letterkundige. In volgende jaren zien veel gedichten en ander letterkundig werk het licht, waaronder het blijspel Moortje (1617). Moortje bevat met de stereotiepe voorstelling van de personen en hun handelen weliswaar de typische ingrediënten van een vrolijke komedie, maar het stuk bevat toch te veel morele problemen om het alleen maar als luchthartig te mogen

typeren.

De klucht bevat veel elementen uit alledaagse leven – ook in de winter – in Amsterdam. Zo laat Bredero de oude Lambert zijn gemoed luchten over de ijskolvers die de schaatsbaan onveilig maken:

In anmen rechterhangt daer kreegh een goet-mans Vrouw

Een kolfbal voor huer hoofd, van een deel groote scholvers:

Tis een vreemt dingh, dat van duese weyt-sche [woeste] Kolvers,

Die dus in 't wilt toeslaan, geen ong'lucken gheschien;

Hadt ick mar iens de macht

Ick souwt'er [hen] wel verbien,

Of ick souw'er plaats uyt alle menschen wij-sen:

Ick selt van mijn leven mijn ky'ren [kinderen] niet anprijsen.

(Vers 2938-2941)

Bredero overlijdt al op 33-jarige leeftijd. De precieze doodsoorzaak is onbekend, al geven sommige bronnen aan dat het de nasleep is van een ongeluk op het ijs. Bredero is inderdaad door het ijs gezakt, liep daarbij een longontsteking op, maar is daar van hersteld. Of hij bij het kolven op een zwak stuk ijs terechtgekomen is, is niet bekend...

Dertig jaar later schetst de Amsterdamse koopman Six van Chandelier in het ruim 850 regels tellende gedicht 's Amsterdammers winter, geschreven in december 1650, ook een levendig beeld van het ijsvermaak in Amsterdam in het midden van de Gouden Eeuw. Halverwege het gedicht (r. 437-454)

komt het ijskolven in beeld: de kolver bindt zijn ijsspoor aan, slaat met esp (met lood verzwaarde kolfstok) of schotse klik (houten kolfstok) de pennebal van het druifje (onderzetter van sneeuw) of aan een paal geperkt (een vooraf bepaald doel) of slaat om 't verst slag om slag (met een vooraf vastgesteld aantal slagen zo ver mogelijk komen) om geld of bier. De slagen worden genoteerd op een kerfstok en wie de kerfstok niet eerlijk bijhoudt, moet de hele vertering betalen.

Opmerkelijk is dat een eeuw later in het kluchtige gedicht *De winter in drie zangen* van de Friese dichter B. Bornius Alvaarsma (pseudoniem van Boelardus Augustinus van Boelens) geen kolvers op het ijs voorkomen.

Nog steeds kolven op het ijs?

Nog in de jaren zestig van de 20e eeuw was in het Zuidhollandse Rijnsburg in ijswinters het ijskolven in trek. De spelers speelden met één gemeenschappelijke kolfstok. Deze kolfstok was gemaakt van essen- of iepenhout en had geen metalen onderstuk. De ballen, gedraaid uit palm- of azijnhout, hadden een middellijn van 8 tot 10 centimeter, en werden met een pook gemerkt. Op een onderlinge afstand van ongeveer 40 meter stonden twee 'blokken' van een halve meter hoog waar de bal naar toe geslagen moest worden. Meestal deden er 10, 12, soms meer, spelers – allemaal mannen – mee.

Het spel bestond uit twee ronden. In de eerste ronde probeerde iedereen zijn bal zo

dicht mogelijk bij het blok te slaan. In de tweede ronde was het zaak de bal zo hard tegen het blok te slaan dat de bal ver weg rolde. Degene van wie de bal het verst van het blok lag begon met slaan. Wie in de eerste ronde het dichtst bij het blok gekomen was, had dus de meeste kans het blok zo goed te raken dat de bal het verste weg rolde. Wie in de tweede ronde het blok niet raakte was af. Degene van wie de bal het verst kwam kreeg van elke deelnemer een cent.

Kolven op het ijs staat aan de basis van sporten als ijshockey en bandy. Het bandy staat door het ontbreken van ingewikkelde spelregels, het centraal staan van behendigheid en sportiviteit en als sport voor mannen en vrouwen van alle leeftijden dicht bij het ijskolven uit het verleden. In Nederland wordt sinds 1891 op vrij kleine schaal het bandy beoefend, m.n. het rinkbandy op een ijshockeybaan. Voor het gewone bandy is een ijsvlakte ter grootte van een voetbalveld nodig. Momenteel beoefenen 100 mensen in Nederland het bandy. Enkele jaren geleden is de Nederlandse Bandy Federatie uit strategische overwegingen opgegaan in de Skate Bond Nederland.

Besluit

Ter Gouw noemt kolven een echt vaderlands spel dat in het buitenland niet bekend is. Hij meent ook dat de mooiste kolfbaan op het ijs ligt, maar het kolven op het ijs heeft nooit zo'n grote vlucht genomen als op het land.

Marianne van Zuijlen

O.m. gebruikte literatuur:

- *Colf kolf golf. Van middeleeuws volksspel tot moderne sport.* [Samenst. S.J.H. van Hengel] Zutphen: Terra, [1982]. *Catalogus bij tentoonstelling*
- *Francq van Berkhey, J. Ie. Natuurlyke staat van Holland. Derde deels, derde stuk.* Amsterdam: Yntema en Tieboel, 1773

- *Geerts, Katelijne. De spelende mens in de Boergondische Nederlanden. Brugge: Genootschap voor geschiedenis "Société d'Emulation, 1987*
- *Gouw, J. ter. De volksvermaken. Haarlem: Bohn, 1871*
- *Six van Chandelier, J. 's Amsterdammers winter. Uitgeg. en toegel. door Maria A. Schenkeveld-van der Dussen. 2e heruitg. Utrecht : Hes, 1988. Oorspr. verschenen in J. Six van Chandelier. Poësy.*

Oproep

Teun Wanink heeft enige tijd geleden van dhr. M. Strijbis, oud-lid van de N.V.B.H.S., een aantal paperassen gekregen. Daartussen bevond zich een briefkaartje van bovengenoemde vereniging met aankondigingen van schaatswedstrijden. Eén van die aankondigingen ging over een Elfstedentocht. Kennelijk is dus in december 1938 ook een Elfstedentocht uitge-schreven, maar niet doorgegaan. Op het bewuste briefkaartje staat:

*Elfstedentocht zaterdag 24 December.
N.V.B.H.S.-ers uit Amsterdam en omgeving
vertrekken Vrijdagmiddag 3.17 vanaf C.S.
Inlichtingen bij dhr. Van der Zee, Javastraat,
tel. 55067*

Wie kan Teun informatie verstrekken over deze niet-doorgegangene Elfstedentocht?

De redactie

Gevraagd informatie over krulschaats

Beste clubvrienden,
Onlangs verwierf ik een paar fraaie krul-schaatsen [**zie Vitrine**] van een handelaar in Canada. Omdat ik graag wil weten door wie, waar en wanneer deze schaatsen zijn gemaakt, benaderde ik daarvoor de verko-per. Helaas, hij wist alleen te vermelden dat hij deze schaatsen had gekocht in de plaats Lunenburg, gelegen vlakbij Halifax (Nova Scotia).

De schaats heeft naar mijn mening Europese kenmerken (de vorm van de voetstapel met een uitgesneden hak). De

vorm van de krul doet mij meer aan een Amerikaanse krulschaats denken. Het doorlopende glij-ijzer, de staart komt over-een met het model Axel Paulsen, dat zowel in Europa als in Amerika gemaakt is. De schaats heeft een voor mij tot nu onbeken-de verbinding van de voetstapel met het ijzer, namelijk niet door schroeven, maar met voor en achter pinnen door de voetsta-pel en een gat in het ijzer.

Wie van jullie kan mij iets meer vertellen over de herkomst van deze schaatsen?

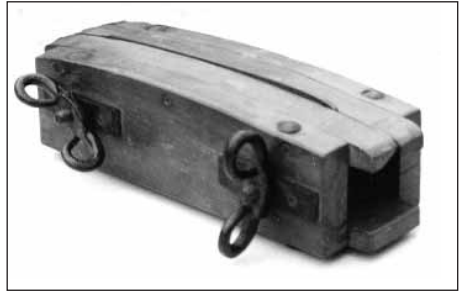
Frits Locher (locher@home.nl)

Schaatsenslijper (2)

Reacties

Er zijn heel wat leuke reacties binnen gekomen naar aanleiding van mijn artikel over dit onderwerp in de vorige Kouwe Drukke. Deze Kouwe Drukke lag nog maar net in de bus of de telefoon ging over. Teun Wanink aan de lijn. Teun wees mij, zeer terecht, op een fout in mijn artikel "Schaatsenslijper". Ik schreef over een over een zeer fijnkorrelige amarilsteen, maar dat moet zijn een zeer fijnkorrelige carborundumsteen. Ter informatie, carborundum is siliciumcarbide en silicium is een element dat voorkomt in zand of kwarts. Het is na zuurstof het meest verbreide element op aarde. De carborundumstenen (schijven, platen of staven) worden gemaakt door carborundum te mengen met klei en veldspaat, dit mengsel in metalen vormen hydraulisch te persen en vervolgens te branden bij 1400 °C. Kijk maar eens op het doosje waarin u uw slijpsteen heb gekocht, u zal dan de woorden carborundum en silicium tegenkomen. Teun meldde mij, dat hij wel twintig verschillende soorten slijpstenen (staven) bezit. Vroeger werden de meeste schaatsen geslepen op een draaiende zandsteen (silicium). Nu herinner ik mij ook weer dat er in mijn vader's timmerwerkplaats een dergelijke slijpsteen stond. Deze steen werd met een electromotor aangedreven en draaide de steen in een metalen kast en werd met water gekoeld. Amarilslijpstenen horen thuis in constructie-werkplaatsen, maar je komt ze ook tegen bij de fietsenmaker. De volgende dag belde Teun Sluis mij op, hij

reageerde op mijn vraag naar een afbeelding van een model slijpblok waar één schaats in zijn geheel ingaat. Hij zond mij een drietal foto's toe, twee van het bewuste blok en nog één met een aantal slijpblokken.

De slijpblokken komen in het derde artikel aan de orde.

Mijn veronderstelling in mijn vorige artikel dat met het model, waar twee schaatsen tegelijk ingespannen kunnen worden, een slijpbokje bedoeld wordt, werd met het telefoontje en de inzending van een serie foto's door René Dijkstra tegengesproken. Het is een metalen doos in de vorm van het grote slijpblok met handvatten. In de randen, waar deksel en doos op elkaar komen, zijn uithollingen (gaatjes) gemaakt waar het boutje van het glij-ijzer invalt. Er zijn meerdere gaatjes voor de verschillende maten van de schaatsen. De schaatsen liggen met de halzen naar één kant, als de doos dicht is steken alleen de glij-ijzers aan de lange zijden buiten de doos. De foto's in de **Vitrine** geven een beeld van de werking.

Over de post kreeg ik van Gauke Bootsma een kopie van het "Mededeelingenblad"

van de N.V.B.H.S, van februari 1944 waarin een tekening met beschrijving van een universeel slijpparaat voor houten schaatsen wordt gepubliceerd. Het betreft een ontwerp van de heer J.P. Bruijnzeel te Overschie. Als laatste meldde Anrie Broere dat Henk van der Grift een slijpblok van bakeliet bezit, dat hij in Rusland heeft gekocht.

Over stenen en slijpbokken schrijf ik in het volgende nummer, waarin de twintig slijpstenen van Teun Wanink en de slijpbokken van Bruijnzeel en Van der Grift zeker aan de orde komen. Mocht u overigens nog afbeeldingen hebben van bijzondere slijpbokken dan houd ik mij aanbevolen.

Het verhaal van een bonnetje

De aanleiding om dit artikel te schrijven is de vondst van een bonnetje in een doos met oude schaatsen. Er kwamen toen bij mij allerlei herinneringen naar boven. Het

bonnetje was van L. Wien Rijwielhandel, zo'n kaartje dat aan de geslepen schaatsen hing. Luuk Wien was voor mij geen onbekende, want zijn dochter zat bij mij in de klas van de lagere school, zodoende kwam ik daar veel over de vloer en in de werkplaats. Mijn vader was zoals ik in KD 22 trots schreef de beste norenslijper uit de omtrek van Wageningen, dus eigenlijk een concurrent van Wien. Ook woonden we bij elkaar in de buurt.

Op een dag in de winter van 1947, werd er bij ons aan de voordeur gebeld, ik deed open en voor mij stond een zeer boze mijnheer met een paar noren onder zijn arm. Hij begon direct al tegen mij uit te varen, waarop ik zei: "U moet waarschijnlijk mijn vader hebben". "Ja", was zijn antwoord, "degeen die deze schaatsen geslepen heeft", waarop ik mijn vader riep. Mijn vader kwam en vroeg wat er aan de hand was. Gelijk begon de man met te zeggen, dat zijn schaatsen en een mooie schaatsmiddag waren verpest. "Laat eens zien", zei mijn vader, "die heb ik niet geslepen" en hij draaide zich om, om naar de schuur te gaan. "Dat gaat zo maar niet", schreeuwde de man, "mijn vrouw heeft de schaatsen in opdracht van mij hier gebracht en ik eis dat ze opnieuw geslepen worden." Mijn vader, die al lang gezien had, dat de schaatsen waarschijnlijk niet verder gekomen waren dan onze fietmaker Luuk Wien, antwoordde: "Vraag uw vrouw dan eerst maar eens naar wie ze de schaatsen gebracht heeft" en met die woorden deed hij de deur dicht. De volgende dag stond hij weer voor de deur. Nu met

Vitrine

Slijpstenen: collectie René Diekstra
zie artikel Schaatsenslijper (2)

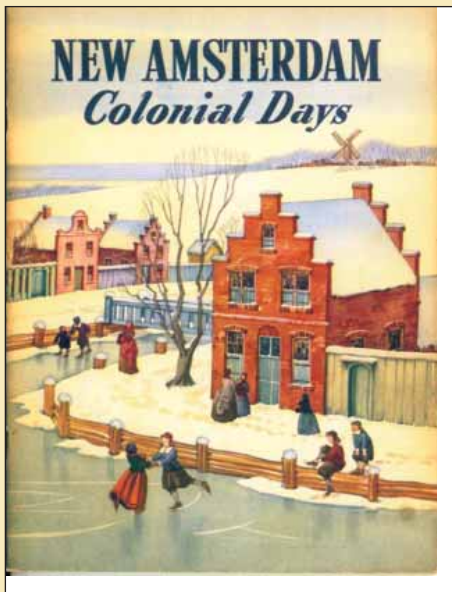
collectie Anrie Broere; zie artikel Bloemschaatsen

collectie Frits Locher
zie Gevraagd informatie over krulschaatsen

collectie Minne Nieuwhof
zie Koperen "tegels" met schaatsers (21)

zie Schaatsbibliotheek

een heleboel excuses en het verzoek om de schaatsen opnieuw te slijpen. Daar heeft hij overigens extra voor moeten betalen, want Wien had ze langs de amarilsteen gehaald, zodat ook de ronding eruit geslepen was. De eigenaar van de schaatsen was ook verhaal gaan halen bij Luuk Wien en had daar de naam van mijn vader genoemd. Wien was natuurlijk kwaad, met het gevolg dat de bestelling van een nieuwe fiets niet doorging en ik mijn vriendinnetje kwijt was. Slijpdrama's die ik in mijn prille jeugd eens meemaakte!

In mijn vorige artikel schreef ik over verre landen. Wat bracht mij naar een ver warm land? Een kennis van mij maakte deze foto die troost kan brengen aan al die elfsteden-tochtrijders waarvan de vrouw wil overwintert in een warm land, zoals b.v. Spanje. Op Gran Canaria is een bar "Het Biervat" genaamd, daar kan men de schaatsen laten slijpen, men komt dan "goed beslagen ten ijs."

En lezers, op vertoon van Kouwe Drukke 23 zit er altijd wel een gratis Heineken pilsje aan vast. De eigenaar van de bar vindt het prima dat er op deze manier in het schaatsblad reclame voor zijn zaak wordt gemaakt!

Bart van de Peppel

'De Ijsbond Krimpenerwaard houdt, ijs en weder dienende, 9 dorpentocht' (4)

Met deze tekst werd in een ijsadvertentie in de Schoonhovense Courant de eerste Negendorpentocht door de Krimpenerwaard aangekondigd. Deze tocht zou worden verreden op de 2de Kerstdag 1938. Een unieke tocht die nadien nog achtmaal zou worden gehouden, voor het laatst op zaterdag 4 januari 1997.

Deel 4 van een historisch overzicht. "De moderne tochten."

Geen Dorpentochten

Begin februari 1956 stroomde koude pool-lucht over ons land uit en deed de temperaturen dalen tot ver onder het vriespunt. Temidden van tal van ijsadvertenties werd

in de Schoonhovense Courant van vrijdag 3 februari een voorlopige aankondiging gedaan van de zevende Negendorpentocht. Door hevige sneeuwval en een daaropvolgende dooiaanval, die in de Krimpenerwaard

gepaard ging met veel ijzel, kon de geplande tocht geen doorgang vinden. Het begon echter weer snel te vriezen met als gevolg dat op vrijdag 10 februari de grote motorpont van de veerdienst Schoonhoven-Gelkenes wegens drijfijis uit de vaart werd gehaald. De ijsomstandigheden op de poldersloten in de Waard waren echter zodanig dat het verrijden van de zevende Dorpentocht niet meer mogelijk was.

Tijdens de jaarvergadering van het district Krimpenerwaard van 29 oktober 1960 werd besloten om Schoonhoven in het vervolg uit het parcours van de Negen Dorpentocht te schrappen. Dit als gevolg van het feit dat de Schoonhovenaren niets meer met de IJsbond Krimpenerwaard te maken wilden hebben. "Goed, dan de Krimpenerwaard ook in geen enkel opzicht meer met Schoonhoven," lezen we in de notulen. De afgevaardigde Van Dam stelde tijdens dezelfde bijeenkomst kritische vragen betreffende het uitblijven van de Negen Dorpentocht. Stolwijker Dick Burger, vanaf de eerste Dorpentocht in 1938 betrokken bij de organisatie, meldde de aanwezigen dat het doorgaan van de tocht afhankelijk was van betrouwbaar ijs met niet te veel sneeuw, daar geen van de aangesloten ijsclubs in staat was om meer dan 15 km ijsweg sneeuwvrij te maken. Een jaar eerder had hij al de wens uitgesproken ooit nog een Dorpentocht mee te kunnen maken in zijn ijsloopbaan.

Meterslange en hoge sneeuwruigen beletten het doorgaan van de Negen Dorpentocht in 1963. Het sneeuwvrij maken

van de ijswegen – 'vooral de ijswegen door Berkenwoude zitten volkomen sneeuw dicht' – zou een langdurige en te kostbare geschiedenis worden. De afgevaardigden van de dertien ijsclubs, die eind januari te Ouderkerk aan de IJssel bijeen kwamen, waren dan ook van oordeel dat de zevende Dorpentocht geen doorgang kon vinden.

Vervolgens lezen we in de notulen van de jaren zestig en zeventig van het district Krimpenerwaard vrijwel niets meer over de Negen Dorpentocht. Alternatieven, zoals het verkorten van de route en het houden van een Toertocht Krimpenerwaard over 40 km, werden besproken, maar nooit uitgevoerd.

'Genieten, klunen, stempelen en afzien' (17 februari 1986)

In 1986 werd na ruim dertig jaar de Negen Dorpentocht, 'het regionale alternatief van de Elfstedentocht', in ere hersteld. De toertocht werd gehouden op dinsdag 17 februari en ging over 80 km. Er kon gestart worden vanuit diverse plaatsen, waaronder nu wel Schoonhoven!, waarmee met de traditie van een centrale start vanuit Stolwijk werd gebroken. Voor het eerst werd Polsbroek – in 1985 het decor van de eerste landelijke marathon op natuurijs – opgenomen in het traject van de tocht. De route was in vergelijking met die van 1954 aanzienlijk aangepast en verlengd en leek nauwelijks op de originele tocht. Dit was ook de reden dat de ijsclub Eendracht Maakt Macht uit Ouderkerk aan de IJssel medewerking aan de organisatie weigerde. De

ruim 3000 deelnemers hadden te maken met een straffe noordoostenwind, vooral het traject door het vlakke polderland tussen Lekkerkerk en Bergambacht was daarvoor zeer zwaar. Van de ruim 3000 schaatsers haalden er 2735 de finish. Het toerschaatsen had door een aantal koude winters en het houden van de Elfstedentocht in 1985 een grote vlucht genomen. Met die laatste Elfstedentocht had het begrip klunnen landelijke bekendheid verworven. Dat er dan ook erg veel gekluund moest worden tijdens de zevende Negendorpentocht was volgens de voorzitter Jaap van den Hengel van het district Krimpenerwaard geen bezwaar. "Nu klunnen een sport op zichzelf geworden is, is het geen bezwaar meer om af en toe van het ijs te moeten." Hij voegde daar aan toe: "Veertig jaar geleden zou het ondenkbaar geweest zijn dat er gekluund werd." Initiatiefnemer van het eerste uur Burger zou gezegd hebben: "'s Zomers kun je over het land lopen, 's winters moet er geschaatst worden." Veel schaatsers zullen het, na het voltooiën van hun Negendorpentocht, hartgrondig eens zijn geweest met de voor hen op dat moment waarschijnlijk onbekende woorden van Burger.

In 1987 kon de al uitgezette Negendorpentocht door invallende dooi geen doorgang vinden.

'Negendorpentocht 25 kilometer te lang' (7 februari 1996)

In 1985 had Van den Hengel nog toegezegd dat bij een volgende tocht 'het wedstrijd-

element zeker niet zou ontbreken'. De achtste en negende Negendorpentocht werden echter slechts als toertocht geschaatst. De vele klunplaatsen in het traject zullen daar mede debet aan zijn geweest.

Nadat begin januari 1996 al natuurijsklassiekers zoals de Hollands Venetiëtocht en de Oldambtrit werden verreden begon het eind januari wederom te vriezen. Op zondag 4 februari deden zo'n 30.000 mensen mee aan de dramatisch verlopen IJsselmeertoertocht tussen Enkhuizen en Stavoren en op diezelfde dag maakten honderden mensen de oversteek over de, voor het eerst sinds 1963, dichtgevroren Lek.

De achtste Negendorpentocht werd op woensdag 7 februari gehouden. De organisatie, die onder leiding stond van Piet Kool, bestond uit 14 ijsclubs. De ruim 4000 deelnemers, een recordaantal, dienden een straffe oostenwind te trotseren. De vele scheuren in het ijs, die bedekt waren met een dunne laag sneeuw, veroorzaakten veel valpartijen. Vooral het ijs in het Loetbos, tussen Lekkerkerk en Ouderkerk, was zeer slecht. Net als in 1985 vormde ook nu het zuidelijke traject tussen Lekkerkerk en Bergambacht de bottleneck voor veel deelnemers. Vanaf Lekkerkerk ging het 'in de Hel van het Zuiden' 10 km recht tegen de wind in.

De 3536 schaatsers die de tocht volbrachten schaatsten die dag een afstand van 90 kilometer, ruim veel meer dan de aangekondigde 75 km. De organisatie van de tocht was bij het uitzetten van het parcours uitgegaan van de oorspronkelijke route-

kaart van 1938. De daaruit voortvloeiende omleggingen, o.a. door vele autowegen die er sindsdien waren bijgekomen, hadden het parcours aanzienlijk verlengd. Ook diende er door slechte ijsomstandigheden in sommige gebieden enkele kilometers te worden omgeschaatst.

‘Negendorpentocht wordt een groot succes ondanks concurrentie’ (4 januari 1997)

Op zaterdag 4 januari 1997, de dag dat in Friesland de 15de Elfstedentocht werd geschaatst, gingen in de Krimpenerwaard 4776 schaatsers van start in de negende Negendorpentocht. De route was vrijwel gelijk aan die van 1996. Het vroom een graad of vijf en er waaide wederom een krachtige wind. Door de media-aandacht voor de Tocht der Tochten kreeg zijn Zuid-Hollandse tegenhanger slechts weinig regels in de kranten. Johan Grootveld publiceerde op het internet een verslag van zijn tocht. Enkele fragmenten: ‘De Vlist. Wat een verademing. Meewind op een schilderachtig riviertje. De pijn van het begin is inmiddels wat weggeëbd. Zo mooi als het riviertje is, zo uitgesleten is de ijsvloer. Hier slijpen ten slotte ook honderden ijzers van de Twee Provinciëntocht hun spoor. Wat doet iedereen hier eigenlijk? Waarom zitten al die mensen niet gewoon thuis voor de tv?’ ... ‘Vanaf Achterbroek begint de sightseeing langs bijna alle landbouwbruggetjes die dit stuk van de Krimpenerwaard rijk is. Gemaakt van beton, en soms bezwaken onder het gewicht van passerend melkvee.

Het zijn er vooral heel veel, soms wel acht op een rij. En uiteraard allemaal net te laag. Afwisselend benut ik de vloerbedekking of passeer de bruggetjes onderlangs op de knieën’... ‘Er wacht mij, in de Eendracht Maakt Macht-kantine aangekomen, geen eremetaal voor deze niet geringe prestatie. De volle Negendorpentocht-stempelkaart verdwijnt in een envelop, en belandt roemloos op een stapel achter de controleur. De medaille wordt je binnenkort nagestuurd ...’

Het wachten is op de tiende Negendorpentocht ...

Tom Streng

Bronnen

1. *Archief Schoonhovens(ch)le Courant*
2. *‘Bar en boos’ Drs. J. Buisman*
3. *Kleine encyclopedie van de elfstedentocht’ Gosse Blom*
4. *Archief district Krimpenerwaard*
5. *Schaatssite Johan Grootveld*
6. *‘De 11-stedentocht van het Westen’, Schaatssport nummer 3/19 november 2004*
7. *Persoonlijk archief*

De keramische schaats

De ontwikkeling van de keramische schaats

Zo'n twintig jaar geleden werd de term *technisch keramiek* een toverwoord. Dit materiaal zou het wondermiddel worden dat ijzer en staal zou gaan vervangen. Men droomde zelfs van keramische dieselmotoren.

Maar wat houdt technische keramiek nu eigenlijk in? Producten van Sphinx en Mosa uit Maastricht worden gerekend tot de traditionele (fijn)keramiek. Straatstenen worden bijvoorbeeld tot de grofkeramiek gerekend. Technisch keramiek wordt bereid uit chemisch zuiverder grondstoffen (bijvoorbeeld metaaloxiden) dan voor deze keramische producten gebruikt worden en het wordt bij hogere temperaturen, vaak boven de 1500 graden Celsius, 'gebakken'. De eindproducten zijn over het algemeen veel harder en sterker en zeer slijtvast. Maar helaas... bijna altijd is het materiaal akelig bros.

Niet alleen fabrikanten zagen technisch keramiek als een glijmiddel om nieuwe producten een geweldige stimulans te geven. Ook ons ministerie van Economisch Zaken zag er wel wat in en voor het opzetten van de nodige wetenschappelijke infrastructuur reserveerde het voor de periode van 1985-1992 een kleine 30 miljoen gulden voor onderzoeksprojecten!

Het woord innovatie was nog niet zo'n modewoord als tegenwoordig, maar je kwam het wel regelmatig tegen, zeker in verband met technisch keramiek. Men

voelde de hete adem van landen als Japan, Amerika, Duitsland en Engeland die, net als Nederland, een goede reputatie hadden op het gebied van de keramische industrie. Nederland was bang de boot te missen op het gebied van de technische keramiek.

Vijfentwintig projecten van twintig bedrijven werden goedgekeurd om de perspectieven van technisch keramiek als grondstof voor nieuwe producten te onderzoeken. Onder deze projecten bevond zich ook een voorstel van Hoogovens (tegenwoordig Corus) te IJmuiden om de mogelijkheden van een keramische schaats te onderzoeken.

De grote vraag is hoe dit staalbedrijf op het idee gekomen is om een keramische schaats te gaan ontwerpen. Hoogovens heeft weliswaar naast het moederbedrijf een aantal dochterbedrijven, die zich met activiteiten bezig houden welke maar indirect met het moederbedrijf te maken hebben. Eén van de dochterbedrijven die was opgericht was Hoogovens Industrial Ceramics (HIC). Kennis van keramiek had men overigens al in huis – men had bijvoorbeeld al ovens met vuurvaste wanden – en men zag het technisch keramiek als materiaal van de toekomst. Japan had ervaring met het maken van keramische messen en scharen en had dus al een voorsprong! Maar dit alles verklaart nog steeds niet hoe men bij Hoogovens op het idee gekomen is om te gaan experimenteren met keramische schaatsen.

Het toeval wilde dat een medewerker bij

het HIC, ir. Nierstrasz in Sneek woonde en bevriend was met Wouter Zandstra. Nu was het cirkeltje snel rond. Zandstra, die altijd al "innovatief" bezig is geweest, denk maar aan de click noor en de Easy Glider, stond niet afwijzend tegenover het experiment en wilde graag meeliften met deze nieuwe ontwikkelingen onder het motto "Je weet maar nooit hoe een koe een haas vangt." HIC op haar beurt zal misschien gedacht hebben dat het met een keramische schaats meer publiciteit zou krijgen en meer eer inleggen dan met een simpel keramisch mesje. Schaatsen spreekt in Nederland sterk tot de verbeelding. Een mogelijk gelukkig commercieel huwelijk was dus niet uitgesloten! HIC bestelde in Japan *keramische linialen*, waarbij men niet vermeldde dat ze gebruikt werden voor de fabricage van schaatsen. Het Energie Centrum Nederland (ECN) in Petten, ook één van bedrijven die meedraaide in het project, sleep de ronding "in de ijzers"; de keramische glijders werden daarna volgens eigen ontwerp in een aluminium buis in nylon gelijmd en het *keramisch schaatsen* kon beginnen.

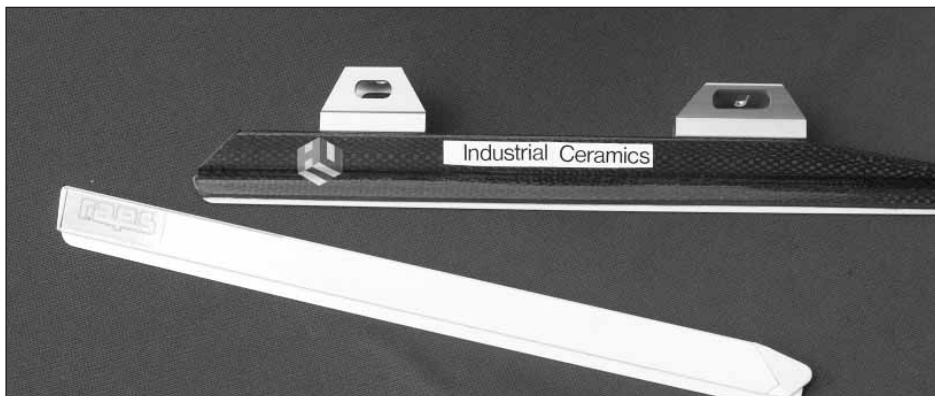
Dit hele experiment speelde zich af eind tachtiger, begin negentiger jaren. Dus ruim voor de grote doorbraak van de klapschaats. Anno 2005 wil de heer Nierstrasz nog wel heel duidelijk stellen dat het ontwerpen van een keramische schaats niet primair de bedoeling was van HIC. Deze schaats was veeleer een middel om een ander doel te bereiken, namelijk om kennis te verwerven over het toepassen van keramiek in kant en

klare producten en het testen onder praktische omstandigheden (in dit geval op het ijs) om de eigenschappen van keramiek te onderzoeken.

En die eigenschappen vielen niet mee. Allereerst de al genoemde brosheid. Een tweede tegenvaller was de glijweerstand. Men had gehoopt en gedacht dat de glijweerstand van deze schaats beduidend lager zou zijn dan die van de traditionele schaats, maar dat viel tegen. Met de keramische schaats gleed je wel iets langer door, maar minder ver dan men gehoopt had. Wel was er minder slijtage. Een derde tegenvaller was het slijpen. Hoewel keramiek veel harder is en minder vaak geslepen hoeft te worden vereist het slijpen een grote kundigheid en speciale machines, daarnaast was het zeer arbeidsintensief en heel duur. Denk aan het aanbrengen van de ronding bij het ECN. Je moet bovendien zeer dure diamant-slijpstenen voor dit doel gebruiken. De modale schaatser zou dit zelf absoluut niet kunnen betalen (de tegenwoordige schaatsmiljonairs misschien?).

De keramische schaats in de praktijk

De keramische schaats is wel vrij uitvoerig in de praktijk getest. Eén van de bekendere marathonschaatsers uit die tijd, Bennie van der Weide, heeft ze op de Thialfbaan in Heerenveen uitgetprobeerd. Bij navraag vertelde hij me dat deze schaatsen goed bevielen. Je had veel grip in de bochten, waarschijnlijk omdat de keramische glijder geen buiging of frictie vertoonde. Jammer vond hij wel dat hij deze schaatsen niet op

natuurijds heeft kunnen uitproberen. Nierstrasz heeft over het keramisch schaatsen met Bennie van der Weide nog steeds napret. Hij hield zich niet steeds aan de voorschriften van de heren onderzoekers. Hij mocht bijvoorbeeld niet hard remmen, wat hij toch deed. Bennie reed zoals hij altijd reed. Dat is natuurlijk ook het beste, maar niet voor wetenschappelijk onderzoek. Achteraf gezien hebben deze proeven dan ook weinig zin gehad.

Als deze schaats over lange afstanden en onder zware omstandigheden – denk aan de Elfstedentocht met vaak veel stof op het ijs – goed bevallen zou zijn, zou een belangrijk verkoopargument geweest zijn dat de keramische schaats scherp van de eerste tot de laatste kilometer bleef. Dan had Zandstra een mooie variant kunnen gebruiken op zijn al bestaande reclameslogan: de keramische schaats – het nieuwste staaltje. Maar helaas, hij zag niet veel heil meer in deze schaats en haakte af.

Een andere praktijktest is uitgevoerd door

een groep schaatsers (subtoppers) uit de buurt van Nieuwkoop. Omdat deze trainingsgroep al gesponsord werd door Hoogovens, werd deze groep door Hoogovens gevraagd deze schaatsen te testen. Voor Zandstra was, als nieuwe partner van Hoogovens, Raps op het toneel verschenen. Hans Veldhuis, toen nog technisch directeur bij Raps, zal hierbij zeker een rol gespeeld hebben, want ook hij was een man die altijd openstond voor innovaties.

Wim Nieuwenhuizen, de trainer van de Nieuwkoopse groep was goed tevreden over deze schaatsen. “Ze blijven echt scherp. We hebben schaatsen die in twee jaar niet geslepen zijn... Het enige bezwaar is, dat er kleine stukjes uitbreken... Bij het rijden merk je het niet, maar het is een vervelend idee.”

Nieuwenhuizen heeft ook nog eens, in een opwelling, zware omstandigheden nagebootst. Hij is gaan klunen op de keramische glijders over asfaltgrind. “Het gaf een herrie van jewelste. Bij de ene schaats was er

een groot stuk uit. De andere was totaal onbeschadigd. Die is later weer gebruikt.” Er is dus niet alleen keramisch geschaatst, maar ook gekluund. Het mocht helaas allemaal niet baten. De keramische schaats is een stille dood gestorven. Misschien symbolisch voor deze dood is het feit, dat ik na veel speurwerk bij Wim Nieuwenhuizen terecht ben gekomen, die nog een (laatste?) paar op zolder heeft liggen. Dit neemt niet weg dat Hoogovens een octrooi op deze schaats heeft aangevraagd en... gekregen. Als uitvinder van deze schaats staat op het patent vermeld ir. E.F. Nierstrasz en daar is hij, terecht, trots op, maar Hoogovens blijft de eigenaar. Misschien heeft Hoogovens stiekem toch gehoopt uit de keramische schaats een commercieel slaatje te slaan. Concurrentie had dit bedrijf nauwelijks. Alleen in Canada zat een bedrijf waar men een keramische coating op het ijzer aanbracht. Ook hierop is octrooi verleend, maar verder is er niets meer van vernomen.

Helaas is het ook Raps niet gelukt de kera-

Schaatsbibliotheek

Aflevering 2: Holland Mania

Veel mensen weten dat er banden bestaan tussen Nederland en de Verenigde Staten. Denk alleen maar aan de oorsprong van de wereldstad New York, voortgekomen uit de Hollandse nederzetting Nieuw-Amsterdam, en de stroom van Nederlandse emigranten. Sinds onze zoon en zijn vriendin er alweer een aantal jaren wonen, kijken wij ook met nog andere ogen tegen de USA aan.

mische schaats op de markt te brengen. De schaatsen zouden ongeveer twee keer zo duur worden als de traditionele ‘staaltjes’, terwijl de tijdwinst minimaal zou zijn en voornamelijk zou zitten in het minder slijpen!

De toppers en de fabrikanten zouden eens kunnen gaan denken aan de *stellietschaats*. De stellietschaats? zult u zeggen... Nooit van gehoord! Over dit vergeten experiment in Kouwe Drukke 24 meer.

Anrie Broere

Bronnen:

- *Interviews met de heren Nierstrasz, Bennie van der Weide, Wim Nieuwenhuizen en Zandstra.*
- *Artikel van Karel Knip uit NRC Handelsblad van 4 februari 1989*
- *Verbazingwekkende Vindingen van de 20e eeuw door Herbert Blankensteijn*

Veel minder bekend is, dat er een periode in de geschiedenis was waarin Amerikanen uit alle sectoren van de samenleving gevoelig bleken voor al wat Nederlands was. Deze voorliefde voor Nederland nam, in tegenstelling tot de voordien dominante Britse tradities, een tijdlang bijna maniakale vormen aan.

We hebben het dan over de periode 1880 tot 1920 toen Nederland in de Verenigde

Staten toonaangevend was op cultureel gebied. Het begon allemaal in 1876 bij de viering van het 100-jarig bestaan van de Verenigde Staten. Anno 1903 vertelde de 'Ladies' Home Journal' haar miljoenen lezers in Amerika dat niet Engeland, maar Nederland het moederland was van de Verenigde Staten. Het blad voerde bewijzen aan van de Nederlandse invloed op de Amerikaanse politiek, op culturele instituties en sociale gebruiken en zelfs op de taal. Conclusie in dat blad: de oorsprong van alle echt Amerikaanse eigenschappen en idealen lag in Nederland. Achteraf gezien was dat het hoogtepunt van een ware rage, een Hollandgekte, die Amerikanen uit alle windstreken in zijn greep hield.

Over die onbekende Nederlandse periode in de Amerikaanse kunst en cultuur verscheen in 1998 een prachtig boek van Annette Stott getiteld "*Holland Mania!*". In hetzelfde jaar kwam bij De Olifant Pers de Nederlandse vertaling "*Hollandgekte*" uit. Boekenliefhebber als ik nu eenmaal ben, heb ik beide edities in bezit, ook al omdat het onderwerp me mateloos intrigeert.

Tulpen, molens, klompen en kaas

In die zojuist genoemde periode is in de Verenigde Staten het typisch Nederlandse imago van tulpen, molens, klompen en kaas ontstaan. Kinderboeken speelden daarbij een belangrijke rol. Annette Stott schrijft daarover: 'Wellicht waren volwassenen bijzonder ontvankelijk voor de charmes van Nederland door opvattingen die in hun kindertijd geventileerd werden. De

jeugd-literatuur schiep in woord en beeld de idylle die velen later zouden zoeken.'

Het beroemde boek "*Hans Brinker or The Silver Skates*", dat al een aantal jaren eerder verscheen, is daarvan een treffend voorbeeld. Juist tussen 1880 en 1910 verschenen vele herdrukken en nieuwe edities van dit boek omdat de generatie die met "*Hans Brinker*" opgroeide het voor zijn kinderen kocht. Over dit onderwerp zou nog meer te vertellen zijn, maar bij leven en welzijn doe ik dat nog wel eens in een boek.

Letterlijk op de vooravond van de Amerikaanse presidentsverkiezingen, op maandag 1 november j.l., organiseerde de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag een bijeenkomst over het thema "*Holland Mania!*". Directe aanleiding was de Week van de Geschiedenis, die toen voor het eerst werd georganiseerd. Mijn vrouw en ik hebben er achteraf geen moment spijt van gehad dat we die avond naar Den Haag zijn gereisd. We luisterden naar boeiende causerieën die een verrassend licht wierpen op de Nederlands-Amerikaanse relaties. Dat typisch Nederlandse imago van tulpen, molens, etc. ontstond dus in de Verenigde Staten en is klaarblijkelijk vervolgens door de Nederlanders zelf overgenomen en geëxploiteerd.

Edelman

Er was die avond echter nog een heel bijzonder hoogtepunt. Eén van de sprekers was namelijk een naar Amerika geëmigreerde Nederlander die gedurende een

groot aantal jaren prachtige negentiende- en twintigste-eeuwse boeken verzamelde over het onderwerp "Holland Mania". Als bibliograaf, bibliothecaris en boekwetenschapper reisde deze Hendrik Edelman veelvuldig door de States. Het nuttige met het aangename verenigend, ging Edelman tussen de bedrijven door op zoek naar Amerikaanse boeken die een beeld gaven van Nederland en de Nederlanders. Of dat nu kinderboeken waren, of reisverslagen, of informatieve boeken over mode en gebruiken, dan wel kookboeken: voor Edelman waren ze allemaal interessant mits ze maar een beeld gaven hoe in Amerika tegen zijn vaderland werd aangekeken.

Nadat hij al een tijdje had rondgelopen met het vinden van een bestemming voor de boeken, besloot Edelman in de loop van 2004 zijn hoogwaardige verzameling van ruim 300 boeken aan de Koninklijke Bibliotheek ten geschenke te geven. Dat feit werd op die Amerikaanse avond symbolisch bekrachtigd.

In de KB hadden wij – kort voor de eigenlijke bijeenkomst – een vluchtige ontmoeting met deze bevlogen collectionneur. Ons gesprek was echter lang genoeg om Edelman ook nog iets nieuws te vertellen en te showen. In de verzameling, die hij aan de KB had overgedragen, bevonden zich vanzelfsprekend ook diverse edities van "*Hans Brinker or The Silver Skates*." Maar toen we diezelfde Edelman aan de hand van een aantal – op verzoek van de KB – meegenomen edities toonden dat Hans Brinker wereldvermaard is, bekende hij oprecht dat

dit een geheel nieuwe dimensie voor hem was. Met verbazing bladerde hij in Japanse, Chinese, Arabische, Bulgaarse, Spaanse, Noorse, Italiaanse en Albanese edities van dit klassieke kinderboek. Weliswaar niet hét thema van deze avond, maar Edelman en zijn Amerikaanse vrouw, alsmede hun zoon, waren zeer geïnteresseerd in dit voor hen nieuwe aspect.

Nasleep

Die avond had nog een verrassende nasleep. De collectie-Edelman bevindt zich nu in de gewelven van de immense Koninklijke Bibliotheek, maar op die 1ste november was een aantal boeken uit de collectie één avond uitgesteld in enkele vitrines. We waren bepaald niet de enige bezoekers, die likkebaardend naar diverse uitgestalde werken zaten te kijken. Temeer omdat we door het glas naar diverse verrassende schaatscovers en -afbeeldingen zaten te staren. Niet alleen tulpen, molens en klompen bepaalden (en bepalen) het imago van Holland, maar zeker ook het schaatsplezier op het ijs.

Wat doe je dan als verzamelaar? Inderdaad: je noteert ter plaatse enkele titels en bijbehorende gegevens. Je kunt immers nooit weten. Om nauwelijks twee weken later tot de ontdekking te komen, dat de wereld anno nu ontzettend klein is geworden. Edelman reisde jaren lang door het onmetelijke Amerika op zoek naar boeken voor zijn collectie. In deze 21ste eeuw doe je dat anders. Je surft wat, je schrijft e-mails, legt wat contacten en prompt staan binnen

anderhalve week diverse boeken die je die avond voor het eerst aanschouwde óók in de eigen boekenkast.

Wat dacht u van *"Wilhelmina of Holland"* uit 1936? Wilhelmina is gewoon een Nederlands meisje: 'Wilhelmina loves to skate, / All Holland children do.' Of van de fraaie cover van het boekje *"New Amsterdam. Colonial Days"* uit 1942.

En die prachtige illustraties van Elizabeth Enright in het boek *Kees* van Marian King. Zo leverde een boeiende avond indirect een verrassende uitbreiding van de schaatsbibliotheek op.

De gekste vondst bewaren we voor het slot van deze aflevering. Dat is een boekje uit 1908: *"Little Karl. A Story for Children"*. Schaatsliefhebbers moeten we teleurstellen: er komt geen schaats in dit boekje voor. Maar Hans Brinker-fanaten opgelet. Ijskoud vertelt Uncle Milton in zestien pagina's (inclusief acht fraaie illustraties) "a story that happened in Holland, a country that lies far way across the big ocean." Het is het verhaal over een visserman, zijn vrouw en vijf kinderen. En vooral over het jongste kind Karl, dat op een koude novemberdag zijn vuist in het gat van een houten schot in de dijk steekt om

het sijpelende water tegen te houden. Klaarblijkelijk had auteur Milton Hans Brinker en diens geestelijke moeder Mary Mapes Dodge niet nodig om de Amerikaanse kinderen een eigen versie van het beroemde verhaal te presenteren. Op de keper beschouwd hoort dit hoogst intrigerende boekje nauwelijks thuis in een schaatsbibliotheek. Zonder enige aarzeling hebben wij echter *Little Karl* een plaatsje gegeven in de speciale *Hans Brinker or The Silver Skates*-boekenkasten op ons nieuwe stekje in Drachten.

Hedman Bijlsma

"Little Karl"

Koperen “tegels” met schaatser (21)

Bij tegels denken we aan vierkante plaatjes van klei die, door ze aan een hoge temperatuur bloot te stellen, gehard zijn. De tegels zijn meestal wit geglaazuurd en al of niet met een ornament versierd. Wanneer ik het tot voor kort over tegels had, had ik altijd deze keramische producten op het oog. Zoals gezegd “tot voor kort.” Bij een zolderopruiming vond een tegelvriend kort geleden twee koperen plaatjes, beide circa 11.5 cm in het vierkant. Op de plaatjes is een schaatsend paar in een Markens kostuum afgebeeld. De associatie met tegels wordt gewekt door de hoekvulling, in dit geval een soort roosje. Vandaar mijn aanduiding koperen “tegels”. Aan ringetjes op de achterkant kunnen ze opgehangen worden. Het was de eerste keer dat ik hiermee kennis maakte. Andere Poolsterleden zullen deze producten van de Nederlandse kunstnijverheid ook wel kennen. Maar bij mij heeft het lang geduurd voordat ik zulke tegels met schaatser tegenkwam. Reden waarom ik hierbij kort mijn bevindingen meedeel.

Bij de meest interessante van de twee “tegels” staat de afbeelding overhoeks. De voorstelling is gedetailleerd met een huisje en een boerderij met een rokende schoorsteen op de achtergrond. De voorstelling op de andere “tegel” staat “gewoon rechtop” en is veel minder scherp. Het lijkt een goedkope versie van het eerste tegeltje.

Er rijst natuurlijk meteen de vraag hoe dergelijke artikelen gemaakt zijn. Na het nodige heen en weer vragen – zelfs een Delfts ingenieur kwam eraan te pas – kwam de vol-

gende techniek boven water. Het procédé om dergelijke objecten te maken is nogal omslachtig en vond plaats in gespecialiseerde bedrijven. Voor de productie werden circa 0.2 mm. dikke platen van latoenkoper gebruikt. Dit is zogenaamd geelkoper, ook messing genoemd, en is een legering van circa 70% roodkoper en 30% zink. De voorstelling staat in reliëf uitgebeeld op een mal. Hierop legt de koperslager de koperplaat waarna de afbeelding er wordt ingeperst. Het persen vindt enige malen achter-elkaar plaats. Zou men de voorstelling in één keer in het koper willen persen dan zou de dunne koperplaat gaan scheuren. Naarmate de plaat vaker door de pers gaat is de voorstelling scherper afgebeeld. Waarschijnlijk is het tweede tegeltje minder vaak door de pers gegaan en is daardoor de afbeelding onscherper.

Precies dezelfde voorstelling komen we tegen op een rond koperen bord met een diameter van 26 cm, met in het centrum

weer hetzelfde schaatsende paar en met een brede rand met een florale versiering. De scherpte van de voorstelling op dit bord houdt het midden tussen die van de twee tegeltjes. We komen ook grotere koperen platen met uitgebreide wintertafereelen tegen. Een voorbeeld daarvan is een in koper geperst Markens tafereel dat 55x30 cm groot is.

Rechts onder staat Marken en links onder de moeilijk te ontcijferen naam van een

Siteseeing (2)

Ook deze keer nemen wij u mee op een wereldwijde rondreis op het "world wide web". Wij horen nog tot de generatie die zich elke keer weer verbaast over de informatie die je zomaar met een muisklik krijgt aangereikt. Vroeger ging je spitten in de bibliotheek. Of je schreef brieven naar adressen in verre landen in de verwachtingsvolle hoop dat de postbode eens (tweemaal) zou aanbellen met een aangekende zending waar je als hobbyist weer

mogelijke schilder (G. Molest?). Natuurlijk zijn dergelijke zaken interessant voor de verzamelaar van winterse objecten. Maar we zijn nu wel heel ver van ons oude onderwerp, de tegel, afgedwaald. Daar komen we de volgende keer op terug, maar daarvoor is nog wat onderzoek nodig. Excuses!
Minne ledes Nieuwhof

verder mee kon. Tegenwoordig roep je op het moment dat jou past informatieve sites op het scherm op.

Wij zijn overigens de eersten die vinden dat 'elk voordeel ook wel eens z'n nadeel heb'. In november 2000 werden we verrast met het literaire schaatstijdschrift dat aanvankelijk 'Glad IJs' en naderhand 'Zwart IJs' heette. Maar in deze tijd van overkill aan informatie via de nieuwe media kon dit

fraaie initiatief het toch niet bolwerken. Toch bestaat 'Zwart IJs' nog steeds. Klik maar eens op

<http://www.zwartijs.nl/>

Samensteller Max Dohle heeft aan de site een nieuwe invulling gegeven met de publicatie van "De Winter in Drie Zangen" van de Friese dichter Van Boelens. Het gedicht geeft een mooi beeld van de schaatscultuur in Friesland.

En over Dohle gesproken, kijk ook eens op de site

www.werkijs.nl

waar de schaatsfanaat en taalliefhebber Dohle allerhande boeiende informatie bijeen heeft gebracht. Er zijn ook al aanvullingen te vinden op het schaatsalfabet 'Over één nacht ijs', het kostelijke boekje dat Dohle vorig jaar bij Prometheus in Amsterdam liet verschijnen.

De liefhebbers van de langebaansport wijzen we op

<http://www.sankyoseiki.co.jp/skate/>

Op deze Japanse site treft u nieuwtjes en foto's aan van het schaatsteam Sankyo. Leden van dat team zijn onder anderen de huidige wereldkampioen 500 meter Joji Kato en sprintster Sayuri Osuga.

En als u toch aan het surfen bent, is ook

<http://www.speedskating.ru/faces.html>

een bezoek waard. Daar vind je Russische biografieën van vele schaatskampioenen van weleer.

In eigen land attenderen we op

<http://home.tiscali.nl/schaatsenslijpen/>

Dik van Leeuwen geeft gratis een cursus in het slijpen van schaatsen en natuurlijk lees je dan het nodige over de schaatsronde en het onderhoud van schaatsen.

Misschien hebt u onlangs wel gelezen dat er deze winter voor het eerst twee schaatsers uit India aan de start stonden bij het wereldkampioenschap voor junioren. Een land dat u wellicht niet onmiddellijk met schaatsen associeert. Maar op

<http://www.tribuneindia.com/2003/20031223/videos.htm>

is wel degelijk een promotie-video te vinden over het schaatsen in dit Aziatische land. Helaas werkt de verbinding niet altijd optimaal. Mocht u nog meer willen weten over de schaatsmogelijkheden in India, dan is er ook nog de site

<http://www.tribuneindia.com/>

Misschien overbodig, maar u moet bij "search" (= zoeken) richting 'Ice skating'.

We besluiten deze keer met twee opvallende fenomenen. Hoewel het eigenlijke schaatsseizoen al beëindigd is, is het wellicht toch goed in de eerste plaats eens te attenderen op de zogenaamde 'Webcams'. Dat zijn sites waarop je continu beelden kunt zien van een bepaalde plaats, in dit geval een schaatsstekje. Neem bijvoorbeeld

<http://oval.inetcam.com/index.html>

Op het beeldscherm krijg je voortdurend beelden ververst, die je live de Olympic Oval in Calgary laten zien. Toen we vanmor-

gen nog even een blik op de baan wierpen, zagen we een immens aantal biljarttafels, maar onze tip is dan ook vooral bedoeld voor het volgende schaatsseizoen.

Datzelfde geldt voor

<http://www.gunda-niemann-stirnemann-halle.de/webcam.php>

Tijdens het schaatsseizoen wordt het beeld van de baan in het Duitse Erfurt elke minuut geactualiseerd.

En zo kun je ook per Live Cam kijken naar het beroemde Eisstadion in Davos via

<http://www.schatzalp.ch/pdf/cfm?s=webcam&pf=1&cam=6>

Een heel aardig initiatief bewaren we voor het laatst. Peter van der Sluis plaatst tij-

Boek en zopie

Glad ijs – Knut Nærum

Onlangs verscheen de inmiddels tweede druk van Knut Nærum's satire Glad ijs. De Noorse auteur begint zijn boek met de strijd om het Europees schaatskampioenschap van 2005 in Heerenveen. De Noor Stale Leverby komt op de beslissende tien kilometer ten val en trekt zijn Nederlandse tegenstander Gianni Romme tegen het ijs. Vervolgens ontrolt zich een reeks onwaarschijnlijke gebeurtenissen, die leidt tot een oorlog tussen Nederland en Noorwegen. Nærum neemt met zijn satire Glad ijs het politieke spel rondom de Irak-oorlog op de korrel. Ondanks de meer suggererende titel is Glad ijs geen schaatsroman, slechts een beperkt aantal pagina's is aan de schaatssport gewijd. De Noorse titel Krig zal echter minder goed hebben verkocht in schaatsland Nederland.

Glad ijs -ISBN 90 445 0598 x- is een uitgave

36 jaargang 9 - nummer 23 - april 2005

dens de periode waarin schaatsfevenementen op de kalender staan voortdurend actuele schaatsclips op zijn site. U moet dan wezen op

<http://www.speed-skating.net/clips/webclips.htm>

Kun je alsnog beelden bekijken van belangrijke schaatsgebeurtenissen.

Wij wensen de lezers van 'Kouwe Drukte' een goede overzomerings en informeren u bij leven en welzijn volgende winter weer graag over informatieve schaatsites.

Nol Terwindt/Hedman Bijlsma

van De Geus uit Breda. De uitgave kost € 14,90.

The greatest skating race – Louise Borden en Niki Daly

The greatest skating race is een prachtig prentenboek geschreven door Louise Borden en geïllustreerd door Niki Daly. De Amerikaanse uitgave vertelt het verhaal van de jonge Piet Janssen, de zoon van de bekende schaatsenmaker uit het Zeeuwse Sluis, die in de winter van 1941 zijn twee buurkinderen over het bevroren water naar het Belgische Brugge moet gidsen. Piet heeft een grenzenloze bewondering voor Pim Mulier, zijn held die 'the first real' Elfstedentocht schaatste. Het rode leren notitieboekje dat Piet Janssen met kerstmis van zijn moeder kreeg lijkt veel op het aantekeningenboekje dat Mulier bij zich droeg tijdens zijn tocht in 1890. Het boekje geeft

Kouwe Drukte

de dappere Piet vertrouwen en helpt hem om zijn moeilijke tocht te volbrengen. Het in rood-wit-blauw uitgevoerde prentenboek, 'A World War II Story from the Netherlands', is in de Engelse taal geschreven. Ik kocht het boek, met ISBN-nummer 0-689-84502-2, bij boekhandel Verkaaik in kaasstad Gouda (tel. 0182-512750). De prijs bedraagt € 19,00.

Winters Water&land – Rijk van den Hoek e.a.

Deze uitgave van de Stichting Behoud Waterland is de derde winterspecial behorend bij de reeks van het blad Water&Land, voorheen de Waterkrant. Als IJskrant verschenen eerdere specials in 1983 en 1993. Artikelen over o.a. ijszeilen, ijssoorten, de historie van de schaatstochten in Midden-Noord-Holland en het verhaal 'Varkensland en verder' maken dit nummer 104 tot een aanwinst voor uw schaatsboekenkast. Gezien de mildere winters van de laatste jaren is er in deze uitgave in fullcolour ook aandacht voor andere recreatieve winterse mogelijkheden zoals wandelen en fietsen. U bestelt Winters Water&Land bij de stichting Behoud Waterland te Kwadijk. Na overmaking van € 9,00 op girorekening 3342572 o.v.v. Winters Water&Land wordt het boekje u toegezonden. Vergeet niet uw adresgegevens te vermelden!

Jubileumboeken:

Een ijsclub voor het dorp, 125 jaar De Ondersteuning Middellie – Huub Snoep

Auteur Huub Snoep is er als buitenstaander in geslaagd om een prachtig historisch beeld van de Middellieër ijsclub te schetsen. De jubileumuitgave kent een chronologische opzet. Historische verhalen - bij hardrijderijen bestonden de prijzen uit brood, meel, gort en erwten - worden gevolgd door verhalen uit deze tijd, zoals het interview met de jonge sprinter Jacques de Koning.

Het jubileumboek van de ijsclub De Ondersteuning uit Middellie is door zijn duidelijke indeling, 24 korte hoofdstukken met veel tekstkaders, prettig leesbaar. De vele illustraties en een verzorgde vormgeving maken Een ijsclub voor het dorp tot een aanwinst in de rij der jubileumboeken.

U kunt het boek (€ 25,00) bestellen bij de voorzitter van De Ondersteuning, W. Derks, tel. 0299- 621514.

IJclub 'Jan Woudenberg'

Wieringerwaard – Jan T. Bremer

In november 2004 verscheen de jubileumuitgave van de ijsclub Jan Woudenberg, voorheen de Wieringerwaarder IJclub, uit Wieringerwaard. De teksten van schrijver Jan T. Bremer worden afgewisseld met prachtige foto's. Veel aandacht is er in het boek voor Ard Schenk, de man uit Anna Paulowna, die zijn carrière ooit begon bij de club uit Noord-Holland. Het boek, voorzien van een harde blauwgekleurde kaft, kent een chronologische indeling en wordt inge-

leid met het algemene hoofdstuk 'Schaatsen in vroeger eeuwen'.

Het jubileumboek van de Wieringerwaarder vereniging kunt u telefonisch bestellen, tel. 0224-223082. U betaalt, inclusief portokosten € 23,00.

De Zilveren Schaats – Bas Nugteren

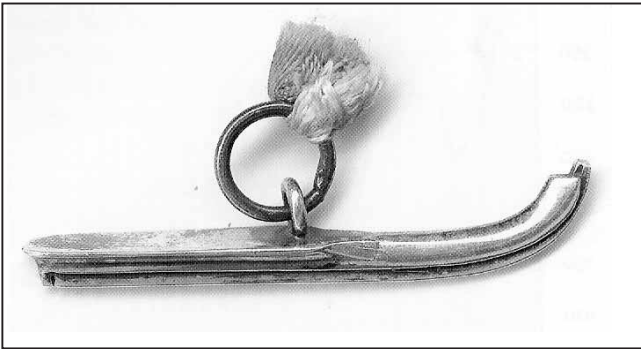
Het boek met als ondertitel 'Een water, een wijk, een vereniging in Utrecht-Oost, 1879-1943' is uitgegeven in de Historische Reeks Utrecht. De opzet van dit prachtig vormgegeven deel 34 is uniek te noemen. Nugte-

ren beschrijft op uiterst nauwgezette wijze de geschiedenis van het water De Zilveren Schaats, het ontstaan van een kleine Utrechtse woonwijk en de historie van de elitaire Utrechtsche IJsclub "De Zilveren Schaats," die bij aanvang slechts als De Utrechtsche IJsclub door het leven ging. Dit alles in de context van de grote sociale veranderingen die aan het begin van de vorige eeuw in de Domstad plaatsvonden. De informatieve teksten, het fotomateriaal, voorzien van uitgebreide tekstcursieven, en de vele voetnoten maken De Zilveren

Schaats tot een bijzonder historisch document.

De specifieke schaatsverhalen beslaan ongeveer de helft van dit Utrechtse boek. De uitgave van Matrijs heeft de ISBN-code 90-5345-265-6 en kost € 12,95.

Tom Streng

Kouwe Drukke

Kouwe Drukke is een uitgave van de Stichting "De Poolster", verzamelkring van schaatsen en winterse objecten, en verschijnt driemaal per jaar.

Abonnement € 20 per jaar, inclusief verzendkosten en de kosten van de jaarlijkse bijeenkomsten.

Misdrukken, bezorgfouten of iets dergelijks a.u.b zo snel mogelijk doorbellen naar:

Anrie Broere, tel. 0316 223081

Redactie-adres

Anrie Broere
Schaepmanstraat 5
6941 CD Didam
acbriere@hetnet.nl

Redactieleden

Anrie Broere (hoofdredacteur)	tel. 0316 223081	e-mail: acbriere@hetnet.nl
Tom Streng (coördinator, redacteur)	tel. 0348 563100	e-mail: tom.streng@planet.nl
Minne Nieuwhof (redacteur)	tel. 0318 420327	e-mail: M.Nieuwhof@hetnet.nl
Marianne van Zuijlen (redacteur, beeldredactie en contactpersoon drukkerij)	tel. 075 6145322	e-mail: m.vanzuijlen@freeler.nl

Opmaak en druk

Drukkerij De Gans, Amersfoort

Leden bestuur Stichting "De Poolster"

Huub Snoep (voorzitter)	tel. 023 5613848	e-mail: sndoos@xs4all.nl
Robert Koorneef (secretaris)	tel. 0513 622436	e-mail: robert_koorneef@yahoo.com
Edith Wassenaar (penningmeester)	tel. 035 6024811	e-mail: t.wassenaar@hetnet.nl
Matthy van Klaveren (commissies)	tel. 0251 241492	e-mail: Matthy.Klaveren@wanadoo.nl
Anrie Broere (lid, contactpersoon KD)	tel. 0316 223081	e-mail: acbriere@hetnet.nl

Ledenadministratie

Edith Wassenaar, Wiardi Beckmanstraat 36, 3762 HA Soest, tel. 035 6024811

Abonnement

Verzamelaars of geïnteresseerden die zich willen aansluiten worden verzocht € 20 over te maken op gironummer 2727396 t.n.v.

E. Wassenaar-Lammers
Wiardi Beckmanstraat 36
3762 HA Soest

Met vermelding van achternaam abonnee en abonnementsgeld 2004/2005

Kopij

Voor Kouwe Drukke nummer 24 – oktober 2005 moet de kopij **uiterlijk vrijdag 12 augustus 2005** binnen zijn op bovengenoemd redactieadres. Handgeschreven, getypt (platte tekst, dus geen opmaak), maar bij voorkeur op diskette of per e-mail. Kleine berichtjes kunnen ook worden doorgebeld, maar a.u.b. niet op het allerlaatste moment.

De artikelen in Kouwe Drukke mogen zonder schriftelijke toestemming van de auteurs niet worden gebruikt voor andere publicaties.

